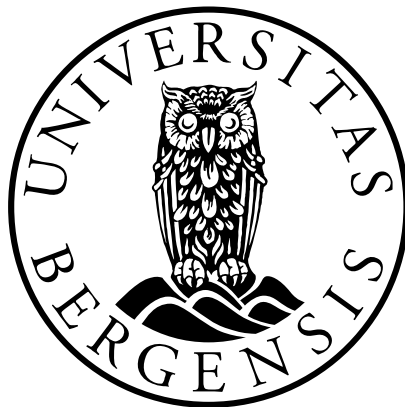

Foretaksstraff ved brudd på sivile menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett

Hvilket rettslig ansvar har norske selskaper etter reglene om foretaksstraff for forhold som vil anses å være brudd på både sivile menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett i væpnet konflikt?

Kandidatnummer: 193535

Antall ord: 14789

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

12.2014

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
1 Innledning	4
1.1 Oppgavens bakgrunn og aktualitet.....	4
1.2 Avgrensning og begrepsavklaring	5
1.2.1 Nasjonal rett	5
1.2.2 Reglene om foretaksstraff	5
1.2.3 Generelt om avgrensningen av straffbare handlinger.....	6
1.2.4 Avgrensning mot annen rettslig regulering av bedrifters ansvar for brudd på menneskerettighetene og internasjonal humanitærrett	8
1.3 Rettskildebildet.....	8
1.3.1 Norsk rettskildelære	8
1.3.2 Folkerettslig metode.....	10
2 Reglene om foretaksstraff	13
2.1 Bakgrunn	13
2.2 Vilkår.....	13
2.2.1 “overtrådt” – objektivt vilkår for straff	13
2.2.2 “noen som har handlet på vegne av”	15
2.2.3 “kan” – fakultativt ansvar.....	19
2.3 § 48 b.....	20
2.4 Medvirkning	21
2.4.1 Underleverandører	22
3 De norske straffebestemmelsene om sivile menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett.....	24
3.1 Innledning.....	24
3.2 Straffelovens regulering av krigsforbrytelser.....	25
3.2.1 Væpnet konflikt.....	25
3.2.2 Beskyttede personer	26
3.3 De straffbare handlingene.....	27
3.3.1 Drap	27
3.3.2 Forbudet mot tortur, og umenneskelig og nedverdiggende behandling	28
3.3.3 Slaveri	33
3.3.4 Retten til frihet og sikkerhet.....	34
4 Risikovurderinger	35
4.1 Innledning.....	35
4.2 Due diligence.....	35
4.3 § 48 b bokstav c).....	36
4.4 Internasjonale initiativer	37
4.4.1 UNGP.....	37
4.4.2 UN Global Compact.....	38
4.4.3 GRI.....	39

4.4.4	OECDs kontaktpunkt og OECDs Retningslinjer	40
4.4.5	Frivillighet.....	40
4.4.6	Fraværet av IHR.....	40
5	Et område i utvikling	42
5.1	<i>Praktiske utfordringer</i>	<i>42</i>
5.1.1	Eksempel: Chiquita bananer.....	42
5.2	<i>Aker Kværner-saken</i>	<i>44</i>
6	Avslutning	47
6.1	<i>Hensiktsmessigheten av bruk av foretaksstraff.....</i>	<i>47</i>
6.2	<i>Konklusjon.....</i>	<i>48</i>
7	Litteraturliste	49
7.1	<i>Lover</i>	<i>49</i>
7.2	<i>Forarbeider</i>	<i>50</i>
7.2.1	Norges offentlige utredninger:	50
7.2.2	Innstilling til Odelstinget:	50
7.2.3	Odelstingsproposisjoner:.....	50
7.2.4	Proposisjon til Stortinget:.....	50
7.3	<i>Rettspraksis</i>	<i>50</i>
7.3.1	Høyesterettspraksis	51
7.3.2	Internasjonal praksis.....	51
7.4	<i>Konvensjoner.....</i>	<i>52</i>
7.5	<i>Bøker</i>	<i>53</i>
7.6	<i>Andre publikasjoner</i>	<i>55</i>
7.7	<i>Internettressurser</i>	<i>55</i>

1 Innledning

1.1 Oppgavens bakgrunn og aktualitet

Vi lever i et internasjonalt samfunn preget av globalisering. Utviklingen knytter verden tettere, globalt blir lokalt og det internasjonale spiller inn på den nasjonale arena.

Krigføringen har endret seg. De fleste kriger føres ikke lenger mellom stater, men innad i stater. Denne utviklingen har ført med seg en endring i aktører og deres roller.

Næringsvirksomhet berøres, og spiller en rolle i krig og konflikt. Denne utviklingen har ført til et behov for regulering av hva som er akseptabel adferd også hos selskaper i væpnet konflikt.

I konflikt forekommer det ofte alvorlige overgrep mot sivilbefolkningen. Internasjonal humanitærrett beskytter befolkningen mot overgrep fra konfliktens motpart.

Menneskerettighetenes relevans i konflikt fremkommer særlig ved vernet de gir befolkningen mot overgrep fra egne myndigheter. At det begås overgrep mot egen befolkning er et bilde også selskaper som opererer i konfliktområder må ta innover seg i sitt arbeid.

Det har i senere tid vært økt fokus på næringslivets samfunnsansvar, corporate social responsibility (CSR)¹. Næringslivet utfordres til å utføre sin forretningsvirksomhet på en ansvarlig måte ved å respektere menneskerettighetene, miljødeklarasjoner, arbeidstakerrettigheter, og aktivt bekjempe korrupsjon i sitt daglige virke. Utviklingen av FNs Guiding Principles², viser at det er ønske om og forventninger til ansvarlig forretningspraksis. I en periode med sterk utvikling på området kan det spørres om normer og soft law vil utvikle seg til hard law.

FNs Guiding Principles har særlig hentet den aktuelle problematikken med næringsvirksomhet og menneskerettigheter frem i lyset på den globale arena, og må anses å være ledende i den normative utviklingen. I 2011 presenterte OHCHR (FNs høykommissariat for menneskerettigheter) United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPs). Prinsippene er utviklet av John Ruggie, den tidligere ”Special Representative of the

¹ Næringslivets samfunnsansvar refereres også til som CR: Corporate Responsibility. I oppgaven benyttes begrepet CSR.

² United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *Guiding Principles on Business and Human Rights*, United Nations, New York and Geneva, 2011.

Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises”. Da arbeidet med UNGP ble satt i gang, uttalte daværende Generalsekretær i FN, Kofi Annan: ”*Det er tydelig at FNs mål om fred, sikkerhet og utvikling går hånd i hånd med velstandsøkning og voksende markeder. Hvis samfunn bryter sammen, vil markeder også gjøre det.*”³. Uttalelsen viser behovet for fokus på forbindelsen mellom næringsvirksomhet og menneskerettigheter, og utvikling av et regelverk på området.

UNGP og andre internasjonale initiativer på feltet er, som jeg skal komme tilbake til, basert på frivillighet. Rettsliggjøring av CSR er avhengig av statene og deres håndhevelse av et nasjonalt lovverk. I oppgaven vil jeg derfor fokusere på reglene om foretaksstraff i den norske straffeloven, og under hvilke forutsetninger selskaper kan holdes ansvarlig for brudd på sivile menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett etter dette lovverket.

1.2 Avgrensning og begrepsavklaring

1.2.1 Nasjonal rett

Oppgaven omhandler selskapers ansvar for brudd på menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett etter de norske reglene om foretaksstraff. Det er således de norske straffebestemmelsene om foretaksstraff og de norske straffebestemmelsene som implementerer menneskerettighetene og internasjonal humanitærrett som vil bli behandlet i oppgaven. I punkt 1.3 om juridisk metode vil det redegjøres for hvordan folkerettens bestemmelser om både menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett likevel vil være aktuelle for oppgaven i den grad de belyser og avklarer den norske rettstilstanden.

1.2.2 Reglene om foretaksstraff

Reglene om foretaksstraff vil behandles i kapittel 2. I dette kapitlet vil jeg kort redegjøre for de vilkårene som fremgår av straffeloven 1902⁴ § 48 a for å straffe selskap. Oppgaven omhandler når foretaksstraffen kan benyttes for å ansvarliggjøre norske selskaper for brudd på sivile menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett i væpnet konflikt, spørsmål i tilknytning til problemstillingen vil særlig vektlegges i kapittel 2.

³ <http://www.fn.no/Aktuelt/Nyheter/Nyhetsarkiv/OEkonomi-og-handel/FN-hjelper-naeringslivet>

⁴ Lov 22. Mai 1902 nr. 10 om straff.

Straffelovens § 48 a andre ledd definerer foretak på følgende måte: ”Med foretak menes her selskap, samvirkeforetak, forening eller annen sammenslutning, enkeltpersonforetak, stiftelse, bo eller offentlig virksomhet.” Oppgaven omhandler selskapers ansvar etter reglene om foretaksstraff. Med selskaper menes juridiske konstruksjoner der eierne ikke hefter personlig.⁵ Herunder vil jeg særlig se på norske morselskaps ansvar for datterselskap.

Oppgaven omhandler ikke spørsmålet om straffeutmåling i § 48 a tredje ledd. Det avgrenses også mot jurisdiksjonsbestemmelsene i straffeloven.

1.2.3 Generelt om avgrensningen av straffbare handlinger

Oppgaven tar for seg de forhold som representerer brudd på de norske straffebestemmelsene om både sivile menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett (IHR).

Menneskerettighetene og IHR er tett knyttet sammen i væpnet konflikt, humanitærretten har (upresist) vært omtalt som ”menneskerettigheter i krig”⁶. Da det foreliggende spørsmålet er hvorvidt selskap kan straffes for overtredelser av to regelsett, er det hensiktsmessig for oppgavens sammenheng at det fokuseres på handlinger som vil rammes av både de sivile menneskerettighetene og IHR.

1.2.3.1 Sivile menneskerettigheter

Møse definerer menneskerettighetene ”kort og upresist” som ”visse grunnleggende forestillinger om forholdet mellom individ og stat”⁷. Det er rettigheter alle mennesker har i egenskap av å være nettopp mennesker. Etter Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) artikkel 1 er konvensjonens parter forpliktet til å sikre de rettigheter og friheter som fremkommer av konvensjonen.⁸ Dette innebærer at statene er pliktsubjektet etter EMK. Det følger videre av Grunnlovens⁹ § 92 at ”Statens myndigheter skal respektere og sikre menneskerettighetene slik de er nedfelt i denne grunnlov og i for Norge bindende traktater om menneskerettigheter.” At staten er pliktsubjektet innebærer at staten har en sikringsplikt, den plikter å sikre sine borgere menneskerettigheter.

⁵ Jf. Aksjeloven Lov 13. Juni 1997 nr. 44, og Allmennaksjeloven Lov 13. Juni 1997 nr. 45, § 1-2.

⁶ Erik Møse, *Menneskerettigheter*, Oslo 2002, s. 63.

⁷ Møse (2002) s. 25.

⁸ Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen av 4. November 1950 art. 1. Implementert i norsk lov ved Menneskerettslov, Lov 21. Mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett, Vedlegg 1, Del 1, art. 1. Det vises heretter til EMK.

⁹ Lov 17. Mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov.

Sikringsplikten medfører et ansvar om å sørge for at nasjonal lovgivning i tilstrekkelig grad ivaretar menneskerettighetene. Staten som pliktsubjekt er ikke tema for oppgaven, det er likevel verdt å kort nevne dens svært sentrale rolle. At staten er pliktsubjektet etter EMK og i Grunnloven innebærer imidlertid ikke at andre, privatpersoner og juridiske personer, ikke skal respektere menneskerettighetene. Hvordan dette ansvaret gjør seg gjeldende i den norske straffeloven behandles i punkt 3.3. Menneskerettighetene er også vernet i Grunnloven kap. E, etter Grunnlovsendringen i 2014. Grunnloven er ikke straffesanksjonert, og de enkelte bestemmelsene vil derfor ikke behandles i oppgaven.

Oppgaven er begrenset til ansvar for brudd på norske straffebestemmelser om de sivile menneskerettighetene. De sivile og politiske rettighetene kom først til uttrykk i Verdenserklæringen fra 1948 art. 3 til 21. Videre fremgår de av EMK fra 1950. De sivile og politiske menneskerettighetene omfatter blant annet retten til liv (art. 2), forbudet mot tortur og umenneskelig behandling (art. 3), forbudet mot slaveri og tvangsarbeid (art. 4), retten til frihet og sikkerhet (art. 5), ytringsfrihet (art. 10), retten til privatliv og familieliv (art. 8), og diskrimineringsforbudet (art. 14).¹⁰ Det er kun sivile menneskerettigheter som fremgår av EMK som behandles i oppgaven. Det gjøres en avgrensning av de sivile menneskerettigheter som skal behandles, etter hva som fremstår hensiktsmessig oppgavens tema tatt i betraktning, og etter hvilke rettigheter som har en naturlig tilknytning til bestemmelser i humanitærretten.

1.2.3.2 Internasjonal humanitærrett

I oppgaven brukes begrepene internasjonal humanitærrett, med forkortelsen IHR, og humanitærretten om det samme innholdet.

Internasjonal humanitærrett er regler i krig. Den er blant annet nedfelt i Genèvekonvensjonene fra 1949¹¹. De fire Genèvekonvensjonene av 12. August 1949, med sine tilleggsprotokoller av 1977 og 2005 verner om de som står utenfor stridighetene i væpnet konflikt.¹² Det meste av humanitærretten er folkerettslig sedvanerett. Ettersom oppgaven omhandler de sivile menneskerettighetene og IHR, avgrenses humanitærretten til den delen

¹⁰ EMK.

¹¹ Les Conventions de Genève du 12. Août 1949.

¹² Den 1. Genèvekonvensjonen omhandler forbedring av såredes og sykes kår i de væpnede styrker i felten, den 2. Genèvekonvensjonen forbedring av såredes, sykes og skipbrudnes kår i de væpnede styrker til sjøs, den 3. Genèvekonvensjonen behandling av krigsfanger og den 4. Genèvekonvensjonen beskyttelse av sivile i krigstid. Den første tilleggsprotokollen omhandler beskyttelse av ofre for internasjonale væpnede konflikter, den andre tilleggsprotokollen beskyttelsen av ofre for ikke-internasjonale væpnede konflikter, og den tredje tilleggsprotokollen vedtakelse av et nytt beskyttelsessymbol.

som omhandler beskyttelse av sivile. Særlig sentralt står derfor 4. Genèvekonvensjon om beskyttelse av sivile i krigstid, med Tilleggsprotokoll I som utfyller konvensjonene, og Tilleggsprotokoll II om beskyttelse av ofre for ikke-internasjonale konflikter.

Det følger av Genèvekonvensjonenes fellesartikkel 1 at konvensjonenes parter forplikter seg til å respektere og ”sikre respekt” for konvensjonen. Partene skal ikke bare selv respektere konvensjonene, men også sikre at andre gjør dette. Her skiller IHR seg fra menneskerettighetene, da plikten om å respektere konvensjonene også gjelder fysiske personer, ikke bare statene. Dette er imidlertid ikke av stor betydning i oppgaven, all den tid problemstillingen omhandler norske straffebestemmelser. Hvordan de aktuelle bestemmelsene om IHR er implementert i straffeloven behandles i kapittel 3.

1.2.4 Avgrensning mot annen rettslig regulering av bedrifters ansvar for brudd på menneskerettighetene og internasjonal humanitærrett

Oppgaven omhandler straff for selskaper etter reglene om foretaksstraff, og avgrenses mot individuelt straffansvar.

Oppgaven avgrenses videre mot et sivilrettslig ansvar. Erstatningsansvar er høyst aktuelt ved tale om selskapers brudd på humanitærretten eller menneskerettighetene. Denne problemstillingen vil likevel ikke bli behandlet, da oppgaven fokuserer på det mulige strafferettslige ansvaret selskaper kan bære.

Eksportkontrollloven¹³ regulerer kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi mv. Loven vil eksempelvis ramme salg av militær teknologi. Brudd på lovens bestemmelser er straffesanksjonert etter § 5. Det avgrenses likevel mot eksportkontrollreguleringen, på bakgrunn av at oppgaven kun omhandler de sivile menneskerettighetene og tilsvarende rettigheter i humanitærretten, og således ikke regler om salg av stridsmidler og stridsmetoder i væpnet konflikt.

1.3 Rettskildebildet

1.3.1 Norsk rettskildelære

¹³ Lov 18. Desember 1987 nr. 93.

I oppgaven vil tradisjonell norsk rettskildelære benyttes. Rettskildelæren forteller oss hvilke rettskilder som er av betydning når innholdet i gjeldende rett skal avklares, og hvilken vekt de ulike kildene har.¹⁴ Rettskildelære er forankret i ulovfestet rett, Høyesterett har i sin praksis utledet prinsipper for rettskildelæren.¹⁵

Loven er den tyngste rettskilden. Ved tolkning av lovtekst tas det utgangspunkt i en naturlig språklig forståelse av ordlyden.¹⁶ I oppgaven er derfor bestemmelsene om foretaksstraff i den norske straffelovens kapittel 3a og de straffebestemmelser som implementerer våre forpliktelser etter de sivile menneskerettighetene og internasjonal humanitærrett sentrale. Oppgaven omhandler strafferett. Enhver straffeforfølgelse av selskaper må forholde seg til Grunnlovens § 96 som sier at ”Ingen kan dømmes uten etter lov eller straffes uten etter dom.” For at et selskap skal straffes etter bestemmelsen om foretaksstraff må det foreligge hjemmel i lov, og en rettskraftig dom.

Utover selve lovteksten, vil særlig forarbeidene som ligger til grunn for innføringen av bestemmelsene være en relevant rettskilde. Forarbeidene er brede sakkyndige vurderinger, som i seg selv bidrar til tyngde.¹⁷ Ved tolkning av forarbeider er utgangspunktet hovedsakelig hva som subjektivt er ment med uttalelsene.¹⁸ Videre har rettspraksis en naturlig posisjon som rettskilde. Høyesterettspraksis kan være prejudikater, som innebærer at rettsavgjørelsen følges i påfølgende saker med lignede problemstilling. Dommer som ikke anses som prejudikat kan også få betydning for senere avgjørelser, ved at det trekkes slutninger fra domsutfallet, eller at uttalelser i domsgrunnene tillegges vekt.¹⁹ Underrettspraksis kan også bidra med tolkningsmomenter i spørsmål der det er relevant.²⁰

I Rt. 2009 s. 1412 fant Høyesterett at forarbeidsuttalelser til straffeloven 2005²¹ vedrørende et vesentlig forhøyet straffenivå for seksuallovbrudd ikke kunne tillegges vekt før lovens ikrafttredelse, av hensynet til tilbakevirkningsforbudet i Grl. § 97 og EMK art. 7. I den grad forarbeidene gir uttrykk for ny lovregulering, vil de ikke kunne tillegges vekt. Dersom de utdyper eller tolker gjeldende rett, kan de tillegges vekt som etterarbeider.

¹⁴ Andenæs, Mads Henry, *Rettskildelære*, 2. Utgave, Oslo 2009, s. 3.

¹⁵ Andenæs (2009) s. 6.

¹⁶ Andenæs (2009) s. 15-16.

¹⁷ Andenæs (2009) s. 42.

¹⁸ Andenæs (2009) s. 44.

¹⁹ Eckhoff, Torstein, *Rettskildelære*, 5. Utgave ved Jan Helgesen, Oslo 2001, s. 159-160.

²⁰ Nygaard, Nils, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2. Utgave, Oslo 2004, s. 325.

²¹ Lov 20. Mai 2005 nr. 28.

I tillegg til lov, forarbeider og praksis vil oppgaven i stor grad bruke de vurderinger som ble gjort av statsadvokaten i henleggelsen av anmeldelsen av Aker Kværner AS (heretter AK). Saken gjaldt AKs datterselskap Kværner Process Services Inc. (heretter KPSI) sitt arbeid på Guantánamo, i forbindelse med de brudd på menneskerettighetene og humanitærretten som har blitt begått der. Denne saken er den som i størst grad berører oppgavens tema i norsk rett.

En henleggelse er et juridisk dokument utformet av en jurist i sitt offentlige virke.

Dokumentet vurderer grundig en konkret situasjon, og momentene som taler for og imot rettsforfølgelse. En henleggelse sier således mye om hvilke momenter som vektlegges ved konkrete spørsmål om lovovertrедelser. At en henleggelse er en redegjørelse fra en offentlig myndighet bidrar til å gi den tyngde. Juridisk litteratur vil ofte være fordypning i et emne, klargjøring av feltet, og ytringer eller anbefalinger om praksis. Det er innholdsmessige likheter i de to genrene. Henleggelsen fra statsadvokaten vil derfor være relevant som rettskilde, med samme rettskildemessige vekt som juridisk teori.

Juridisk teori er en rettskilde, med begrenset vekt.²² Standpunkter i teorien vil ofte være støttemomenter, som bidrar til løsningen. Hvor sterkt det aktuelle synspunktet står i litteraturen, vil være av betydning. Dersom det uttrykker en generell rettsoppfatning er sannsynligheten større for at teorien tillegges vekt i den konkrete vurderingen. Relevant teori på ulike områder i oppgaven vil benyttes hovedsakelig som bidrag ved teoretiske redegjørelser.

1.3.2 Folkerettslig metode

Tradisjonell norsk rettskildelære legges også til grunn ved tolkning av de norske straffebestemmelsene som implementerer de forpliktelsene som følger av både de sivile menneskerettighetene og internasjonal humanitærrett. Folkeretten vil være av betydning når det nærmere innholdet i disse bestemmelsene tolkes. Etter presumsjonsprinsippet bør norske lovbestemmelser tolkes i overenstemmelse med våre folkerettslige forpliktelser.²³ Ved implementering av internasjonal rett i norsk rett, kan folkeretten som bakgrunn for implementeringen gi tolkningsbidrag ved uklarheter. Det forekommer også direkte henvisninger i norsk rett til folkeretten. I oppgaven er dette aktuelt for bestemmelsene om

²² Eckhoff (2001) s. 270.

²³ Arnesen, Finn og Stenvik, Are, *Internasjonalisering og juridisk metode, Særlig om EØS-rettens betydning i norsk rett*, Oslo, 2009, s. 59.

krigsforbrytelser, det fremgår av forarbeidene til lovens kapittel om krigsforbrytelser at folkerettens regler og prinsipper er en kilde²⁴.

Ved arbeid med internasjonale rettskilder vil folkerettslig metode legges til grunn. I statuttene til The International Court of Justice (ICJ) artikkel 38 oppstilles hva som anses som rettskilder i folkeretten. Det fremgår av artikkelen at som rettskilder regnes internasjonale konvensjoner («international conventions» bokstav a), internasjonal sedvane («international custom» bokstav b), «general principles of law» bokstav c, og som sekundære rettskilder rettspraksis og juridisk teori («judicial decisions and the teachings of the most highly qualified publicists of the various nations» bokstav d).²⁵

Det er særlig EMK og Genèvekonvensjonene som er de mest sentrale kildene ved behandlingen av problemstillinger i oppgaven som omhandler folkeretten. Disse konvensjonene vil ved behov tolkes i lys av Wienkonvensjonen²⁶. Konvensjonen fra 1969 omhandler spørsmål om traktatolkning. Konvensjonen er bindende for statene som har ratifisert den, som ikke omfatter Norge. Imidlertid legges Wienkonvensjonen til grunn ved tolkning av traktater også i Norge, da reglene om traktatolkning bygger på folkerettslig sedvanerett, som er bindende for alle stater.²⁷

Humanitær sedvanerett vil være aktuelt for oppgaven. Det vises i den forbindelse til Den internasjonale Røde Kors-komiteens (ICRC) arbeid med å identifisere sedvane i humanitærretten²⁸. ICRC er etter Genèvekonvensjonene tildelt et eget mandat i væpnet konflikt.²⁹ Komiteens uttalelser har vekt som juridisk teori på grunnlag av mandatet. Videre vil kommentarene³⁰ til Genèvekonvensjonene og tilleggsprotokollene benyttes som rettskilde.

²⁴ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 mv. (skjerpene og formildende omstendigheter, folkemord, rikets selvstendighet, terrorhandlinger, ro, orden og sikkerhet, og offentlig myndighet), s. 278.

²⁵ Statute of the International Court of Justice, Chapter II – Competence of the Court, article 38. <http://www.icj-cij.org/documents/?p1=4&p2=2>

²⁶ Vienna Convention on the law of treaties (with annex). Concluded at Vienna on 23 May 1969.

²⁷ Rt. 2008 s. 513 (48).

²⁸ ICRC, Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*, 2005, Cambridge, University Press. Verket identifiserer og redegjør for 161 humanitære sedvanerettslige regler.

²⁹ Statene vedtok den originale Genèvekonvensjonen i 1864 etter initiativ fra ICRC. De fire konvensjonene gir ICRC et eget mandat i internasjonal væpnet konflikt, og konvensjonenes fellesartikkel 3 gir også komiteen mulighet til å yte humanitær bistand i ikke-internasjonal væpnet konflikt. <https://www.icrc.org/en/mandate-and-mission>

³⁰ Kommentarene er tilgjengelige elektronisk sammen med konvensjonene og tilleggsprotokollene: <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreaties1949.xsp>

De tillegges vekt på linje med forarbeidsuttalelser, all den tid de gir uttrykk for hva statene mente ved utarbeidelsen av konvensjonene og tilleggsprotokollene.

Praksis fra internasjonale dømmende organer, som den Europeiske Menneskerettsdomstolen (EMD), vil benyttes i oppgaven. Praksis kan ha relevans der det er avgitt uttalelser som kan ha betydning for forståelse og tolkning.

”Soft law” betegner typisk resolusjoner fattet av internasjonale organer, som FNs generalforsamling. De er ikke rettslig bindende, men vil ofte kunne uttrykke hva som anses å være folkerettslig sedvanerett på feltet, eller anbefalinger som utvikles til sedvanerett.³¹ ”Soft law” mangler demokratisk forankring i tilblivelsesprosessen, og er ikke formelt bindende for partene. Ulike elementer av ”soft law” vil benyttes i oppgaven. Den rettskildemessige vekten av såkalt ”soft law” er ikke stadfestet eller allment anerkjent. Det er imidlertid på det rene at ”soft law” kan ha tolkningsmessig betydning, og at vekten vil avgjøres i den enkelte sak. Et eksempel på ”soft law” det vil refereres til i oppgaven er UNGP. På bakgrunn av at UNGP er et rammeverk av høy aktualitet ved behandling av spørsmålet om selskap og menneskerettighetsbrudd, vil det komme inn i avhandlingen der det er naturlig at det adresseres. Hvilken betydning ”soft law” instrumentene har for rettsavklaringen i oppgaven, avgjøres konkret, etter kildens betydning for det aktuelle spørsmålet.

³¹ Morten Ruud og Geir Ulfstein, *Innføring i folkerett*, 3. Utgave 2006, Oslo, s. 26.

2 Reglene om foretaksstraff

2.1 Bakgrunn

Foretaksstraff ble innført i norsk rett i 1991. Det ble da innlemmet to bestemmelser i strl. 1902, §§ 48 a og 48 b, i et nytt kapittel 3a. Formålet for lovrevisjonen var dels å styrke den preventive virkningen, og dels å rydde opp i et ”uoversiktlig og inkonsistent” lovverk på området for foretaksstraff.³² Foretaksstraffen er begrunnet i prevensjonshensynet.³³

Prevensjonshensynet vil her virke på to måter: for det første ved den stigmatiserende effekten av å idømmes foretaksstraff, og for det andre ved den økonomiske påkjeningen boten innebærer.³⁴

Ansvarspulverisering er en risiko ved store sammenslutninger.³⁵ I organiseringer der mange mennesker er involvert, vil det ofte være vanskelig å identifisere både overtredelser og overtredere. Videre kan situasjonen være at ingen person oppfyller straffbarhetsvilkårene, eller at det eksempelvis ikke foreligger tilstrekkelig bevis.³⁶ Høivik skriver i denne sammenheng at foretaksstraffens funksjon som ”organisatorisk incitament til å motvirke lovbrudd” ikke kan dekkes gjennom personlig straffeansvar for den aktuelle bedriftsledelse.³⁷ Foretaksstraff er således et middel som motvirker ansvarspulverisering, da ansvaret kan ilegges foretaket direkte som sådan, for lovbrudd med tilknytning til virksomheten.

2.2 Vilkår

Paragraf 48 a første ledd lyder: ”Når et straffebed er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak, kan foretaket straffes. Dette gjelder selv om ingen enkeltperson kan straffes for overtredelsen.”

2.2.1 “overtrådt” – objektive vilkår for straff

³² Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) *Om lov om endringer i straffeloven m.m. (straffansvar or foretak)*, s. 4.

³³ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991)s. 6-7. Knut Høivik, *Foretaksstraff*, Latvia 2012 s. 69.

³⁴ Høivik (2012) s. 69.

³⁵ Høivik (2012) s. 73.

³⁶ Høivik (2012) s. 74.

³⁷ Høivik (2012) s. 74.

Det første vilkåret bestemmelsen oppstiller er krav om at den aktuelle handlingen er straffesanksjonert. At straffebudet må være ”overtrådt”, indikerer at kun de objektive vilkårene i straffebudet må være oppfylt. Dette støttes også av forarbeidene, der det fremgår at det gjøres unntak for krav om oppfyllelse av de subjektive straffevilkårene for foretaksstraff.³⁸ Det er således ikke et vilkår for straff at ledelsen i foretaket kan klandres. Det følger også av høyesterettspraksis³⁹. På tross av at foretaksstraffen således i utgangspunktet er objektiv, rammes likevel ikke hendelige uhell eller force majeure-tilfeller.⁴⁰

Selv om det ikke er et direkte krav om at de subjektive straffevilkårene for foretak er oppfylt, uttrykker likevel forarbeidene at ”Det skal fortsatt gjelde et skyldkrav for den som har handlet, men da slik at også anonym og kumulativ skyld rammes... At anonym skyld omfattes, betyr at det ikke er nødvendig å påvise hvem som har begått den straffbare handlingen. Det må bare være klart at det er noen som har handlet på vegne av foretaket.(...) Også ved foretaksstraff for kumulative feil gjøres det unntak fra det individuelle skyldkravet.”⁴¹ Proposisjonen gjør altså unntak fra subjektivt skyldkrav der overtrederen ikke kan identifiseres, eller overtredelsen er sum av ulike delhandlinger. I forarbeidene er det også gjort unntak fra tilregnelighetskravet, som en naturlig konsekvens av at bestemmelsen omfatter anonyme og kumulative feil.⁴²

Vedrørende spørsmålet om skyldkravet for kumulative feil er det uklarerhet om hvor langt dette ansvaret strekker seg. I motsetning til Ot.prp. nr. 27, uttrykker NOU 1989:11 *Straffansvar for foretak* at ”det gjøres... unntak fra det individuelle skyldkravet når kumulativ skyld rammes. Kumulative feil kan bare rammes ved overtredelse av straffebud som har uaktsomhet som skyldform.”⁴³ Det vises til denne NOUen i Rt. 2007 s. 785, da Høyesterett i (15) uttaler at ”Såfremt straffebudet ikke krever forsett, vil man ved foretaksstraff også kunne straffe kumulative feil”. Høyesterett viser også i dommen til teori, ved Matningsdal og Bratholm^{44 45}. Også Andenæs uttrykker samme begrensning.⁴⁶ Det er således avvik mellom løsningene rettskildene presenterer. Departementet uttrykker i Proposisjonen om vurderingen at ”Hvorvidt det er naturlig og hensiktsmessig å straffe for kumulative feil i det enkelte tilfellet,

³⁸ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 15.

³⁹ Rt. 2007 s. 1684, avsnitt 37.

⁴⁰ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 15 og 18.

⁴¹ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 15.

⁴² Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 16, Andenæs, Johs., *Alminnelig strafferett*, 5. Utgave Oslo 2004, s. 280.

⁴³ NOU 1989: 11 *Straffansvar for foretak*, s. 16.

⁴⁴ Matningsdal og Bratholm (red.), *Straffeloven med kommentarer*, Første del, 2. Utgave Oslo 2003, s. 395.

⁴⁵ Rt. 2007 s. 785 (15).

⁴⁶ Andenæs (2004) s. 280.

vil - som for foretaksansvaret generelt sett - bero på påtalemyndighetens og domstolenes skjønn.⁴⁷ Proposisjonen er nærmere lovendringen enn NOUen i tid, som kan tilsi at den løsningen som presenteres der skal tillegges større vekt. Imidlertid tar Høyesterett i nevnte dom fra 2007 til inntekt for ståstedet i NOUen, også med støtte fra Matningsdal, Bratholm og Andenæs, som taler for at den løsningen er gjeldende rett. Jeg legger til grunn at det er noe usikkerhet vedrørende denne problemstillingen, og spørsmålet vil ikke behandles videre i oppgaven.

Overtredelse av hvilke straffebud som er aktuelle i oppgaven behandles i kapittel 3.

2.2.2 “noen som har handlet på vegne av”

Paragraf 48 a rammer straffbare handlinger utført av ”noen som handler på vegne av”. En naturlig språklig forståelse av ordlyden ”noen” tilsier at den omfatter enhver fysisk og juridisk person. Ordlyden omfatter for det første ansatte. I Rt. 1993 s.459 vurderer Høyesterett vilkåret ”på vegne av” i strl. § 36, som skal forstås på samme måte som vilkåret i § 48 a jf. ot.prp. nr. 11 (1979-1980) s. 33. Høyesterett uttrykker at vilkåret tar sikte på representasjonsforhold.⁴⁸ På bakgrunn av formuleringen ”noen som har handlet på vegne av” uttrykker statsadvokaten i henleggelsen av Aker Kværner-saken at ansvaret primært rammer tilfeller der det aktuelle foretaket er arbeidsgiver for den ”noen” som har overtrådt straffebudet.⁴⁹

Straffebudet rammer imidlertid ikke bare ansatte-forhold, men også andre som handler på vegne av foretaket. Ordlyden ”på vegne av” tilsier at personen har myndighet til å handle for foretaket, og stiller krav om en viss tilknytning mellom foretaket og lovovertræderen, og også mellom foretaket og handlingen. Ifølge forarbeidene skal vilkåret forstås på samme måte som etter tidligere rett. Tidligere regulering er blant annet bestemmelsen om foretaksstraff i forurensingsloven. Av forurensningslovens forarbeider fremgikk det at tilfeller der overtredelsen var ”foretatt av en utenforstående eller hvor den klart faller utenfor hva det er rimelig å regne med fra noen ansatt” ikke omfattes av foretaksstraffen⁵⁰.

⁴⁷ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 18.

⁴⁸ Rt. 1993 s. 459, s. 461-462.

⁴⁹ Statsadvokatens henleggelse, NAST/07/010-H-03: Påtegningsark, ”Anmeldelse av Aker Kværner ASA. Guantánamo-saken”, s. 11 punkt 5.

⁵⁰ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s.19 jf. Ot.prp. nr. 11 (1979-1980) *Om lov om vern mot forurensninger og om avfall (Forurensningsloven)* s. 73-74.

Videre skal formuleringen ”på vegne av” i utgangspunktet forstås noe snevrere i en straffebestemmelse, enn for erstatningsansvar. En handling vil være begått ”på vegne av” foretaket der det er dets egne organer som har handlet.⁵¹ Ansvar kan ilegges oppdragstakere, men ikke uten begrensninger. Det avgjørende vil være om foretaket som er oppdragsgiver har hatt noen ”reell mulighet for å innvirke på hvordan oppdraget ble utført”.⁵² Vilkåret ”på vegne av” innebærer et krav om positiv hjemmel.⁵³

Vilkårene i § 48 a om ”noen har handlet på vegne av et foretak” kan illustreres med et tenkt eksempel: det norske oljeselskapet Budin ønsker å borre etter olje i det afrikanske landet Saturnia. Området der feltet er lokalisert er bebodd av en lokal stamme, som lever sitt liv og dyrker sin mat der. Oljeselskapet benytter et privat sikkerhetsselskap for å ”rydde området”. Sikkerhetsselskapet går brutalt løs på oppgaven: den lokale stammen fjernes med makt. Sivilbefolkningen utsettes for drap, tortur og voldtekt under tvangsflyttingen. Spørsmålet er så hvorvidt oljeselskapet kan holdes ansvarlig for overgrepene sikkerhetsselskapet begår mot sivilbefolkningen.

Det legges til grunn at straffebud er ”overtrådt”. Spørsmålet er om de ansatte i sikkerhetsselskapet som utførte overgrepene kan anses som ”noen som handler på vegne av” Budin.

En naturlig språklig forståelse av ordlyden tilsier at det må foreligge en tilknytning mellom selskap og lovbrøyer, og myndighet til å handle for selskapet. Det er klart at det ikke er en ansatt i Budin som har utført overgrepene, og spørsmålet er således om det foreligger tilstrekkelig tilknytning mellom den eller de som har utført overgrepene og Budin.

Sikkerhetsselskapet er hyret inn av Budin for å sørge for tilgang til oljefeltet, og har således en positiv hjemmel til å handle på vegne av selskapet. Ved spørsmål om ileggelse av foretaksstraff ved bruk av oppdragsgivere fremgår det som et sentralt vurderingsmoment av forarbeidene om oppdragsgiver har hatt noen ”reell mulighet for å innvirke på hvordan oppdraget ble utført”⁵⁴. Denne vurderingen kan knyttes opp mot selskapets instruksjonsmyndighet over oppdragstakeren, som også er et moment i vurderingen av ileggelse av straff i § 48 b bokstav c), som jeg kommer tilbake til i punkt 2.3.

⁵¹ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s.19.

⁵² Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s.20.

⁵³ Matningsdal og Bratholm (2003) s. 396. Jf. også forarbeidene til bestemmelsen om foretaksstraff i straffeloven 2005: Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) *Om lov om straff (Straffeloven)*, s. 431.

⁵⁴ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s.20.

Eksempelet gir ikke grunnlag for en grundig drøftelse av dette. Det legges til grunn at sikkerhetsselskapet er instruert av Budin om oppgaven, men at løsningen i hovedsak har vært vurdert i sikkerhetsselskapets eget arbeid. Budin vil likevel i en slik situasjon ha en instruksjonsmyndighet overfor sikkerhetsselskapet, og en policy på ”don’t ask, don’t tell” kan ikke fritta for ansvar. Budin må anses å ha hatt en reell mulighet til å innvirke på utføringen av oppdraget, uavhengig av om den ble benyttet. På bakgrunn av dette må sikkerhetsselskapet kunne sies å oppfylle vilkårene ”noen som handler på vegne av” foretaket i strl. § 48 a.

2.2.2.1. Et morselskaps ansvar for et datterselskap⁵⁵

I den internasjonale verden finnes det mange ulike selskapskonstruksjoner som opererer over landegrenser. Morselskap som eier diverse datterselskap er utbredt. Også ved spørsmål om ansvar for brudd på sivile menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett er denne konstruksjonen aktuell. Foretaksstraffen rammer primært selskap som er arbeidsgiver for lovovertrederen. For at morselskap skal holdes ansvarlig for overtredelser begått av representanter for datterselskap, må det foreligge en tilstrekkelig tilknytning for at personen(e) anses å ha opptrådt ”på vegne av” morselskapet, jf. punkt 2.2.2.

Det følger av forarbeidene til innføringen av foretaksstraff at straffelovkommissjonen ikke ville foreslå en generell regel om morselskapets straffeansvar, da den mente det ikke i alle tilfeller ville være rimelig og generelle vilkår ville være vanskelige å formulere. Videre uttrykker også forarbeidene at det i en del tilfeller vil være mulig å straffe morselskapet ved å anse handlingen for å være begått på vegne av dette.⁵⁶ Av departementets merknad til spørsmålet fremgår det at det ikke foreslår noen egen regel om straffeansvar for morselskaper, da dette vil være å strekke det strafferettslige ansvaret ”vel langt”. Departementet konkluderer med at morselskapet bare kan ilegges foretaksstraff dersom det kan sies at ”overtredelsen er begått på vegne også av dette selskapet”.⁵⁷ Juridisk teori har knyttet forarbeidsuttalelsen til et medvirkningsansvar, og Høivik stiller spørsmål ved hvorvidt den innebærer at departementet åpner for at gjerningspersonen kan anses å opptre på vegne av både datterselskapet og morselskapet.⁵⁸ Forarbeidene til strl. 2005 redegjør for situasjonen. Der gjøres det klart at et morselskap ikke automatisk kan holdes ansvarlig for et datterselskaps handlinger. Hvorvidt

⁵⁵ Aksjeloven og Allmennaksjeloven § 1-3 definerer i (1) konserner slik: ”Et morselskap utgjør sammen med datterselskap eller datterselskaper et konsern.”

⁵⁶ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 20.

⁵⁷ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 21.

⁵⁸ Høivik (2012) s. 322.

morselskapet skal bære ansvaret, vil bero på en vurdering av tilknytning mellom lovbrøyer og morselskapet.⁵⁹ Vurderingen av det som er etterarbeider til dagens lovregel, fremstår som en presisering av gjeldende rett.

Høyesterett har i sin praksis vedrørende spørsmålet om et selskaps ansvar når det benytter et annet selskap til å utføre et arbeid, uttalt at en forutsetning for ansvar må være ”at det har hatt en reell myndighet til instruksjon og kontroll. Videre må det legges vekt på om selskapet kan ha hatt noen økonomisk interesse i overtredelsen”⁶⁰. Statsadvokatens henleggelse av Aker Kværner-saken viser til Høyesteretts vurdering, og legger til grunn at det må kunne overføres til et morselskaps rettsstilling på bakgrunn av formålet med foretaksstraffen. Videre legger statsadvokaten til at også Andenæs gir uttrykk for samme synspunkt ved uttalelsen ”avgjørende vil være om noen av morselskapets ansatte ved instruksjon eller på annen måte har medvirket til lovbruddet”⁶¹.⁶²

Henleggelsen kan videre tjene som et eksempel på vurderingen ”på vegne av”: Det slås fast at KPSI-ansatte har handlet på vegne av KPSI, og stilles videre spørsmål om hvorvidt de også kan anses å ha handlet på vegne av AK. Det foretas så en konkret vurdering av tilknytningen, vises til at Høyesteretts uttalelse om tilfeller der et selskap benytter et annet selskap, må kunne overføres til morselskapers rettsstilling. AK har naturlig hatt en økonomisk interesse i at KPSI har best mulig resultater. Videre trekkes det frem at det ikke foreligger noen indikasjoner på sterk styring av KPSI fra AK sin side, heller motsatt, AK har tilsynelatende ikke hatt umiddelbar tilgang til datterselskapets kontrakter. Det vises til geografisk og selskapsstrukturell avstand – kontrollen synes å ha vært liten. Videre trekkes det frem at det ikke foreligger noen indikasjoner på at AK har gitt konkrete instruksjoner til KPSI, ”av betydning for ansattes eventuelle medvirkning til straffbare forhold”. Etter dette har det ”formodningen mot seg” at AK ved instruksjoner eller på annen måte har medvirket til lovbrudd, et ansvar måtte i tilfelle bygges på unnlåtelsen av å gripe inn – men å bygge et ansvar på dette alene vurderes vanskelig. Avslutningsvis trekkes det frem at AKs størrelse taler mot en reell instruksjons- og kontrollmulighet av KPSI. Konklusjonen er at KPSI-ansatte ”neppe kan sies å ha handlet på vegne av AK”.⁶³

⁵⁹ Ot.prp. nr. 90. s. 432.

⁶⁰ Rt. 1982 s. 645, s. 646.

⁶¹ Andenæs (2004) s. 282.

⁶² Henleggelsen, s. 11 punkt 5.

⁶³ Henleggelsen, s. 11 punkt 5.

På bakgrunn av de her presenterte kildene kan det fastslås at dersom et morselskap skal straffes for lovbrudd begått av noen tilknyttet et datterselskap, vil det måtte foretas en vurdering av om personen kan sies å ha handlet ”på vegne av” morselskapet. Utfallet beror på tilknytningen mellom morselskapet og overtredelsen, hvorvidt morselskapet har hatt en instruksjonsmulighet og om den er benyttet, og videre om det har foreligget en reell myndighet til å kontrollere aktiviteten. De faktiske utfordringene ved statuering av et strafferettslig ansvar basert på denne ansvarskonstruksjonen kommer jeg tilbake til i kapittel 5.

2.2.3 “kan” – fakultativt ansvar

Det fremgår av § 48 a første punktum at der et straffebed er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak, ”kan” foretaket straffes. Ordlyden viser til at ansvaret er fakultativt. Det er således opp til rettens skjønn hvorvidt det skal idømmes foretaksstraff, der vilkårene for straff er oppfylt. Forarbeidene begrunner det fakultative ansvaret med at ”Valgfriheten henger blant annet sammen med at foretaksstraffen som hovedregel vil ha en subsidiær karakter i forhold til det personlige straffansvaret, og at behovet for straffansvar for foretaket derfor bør være gjenstand for en særskilt vurdering i det enkelte tilfellet.” Foretaksansvaret rammer bredt, og for å unngå urimelige og lite hensiktsmessige domfellelser, representerer det fakultative elementet en nødvendig sikkerhetsventil. Dette er også uttrykt i forarbeidene, der det videre står ”Et slikt fakultativt ansvar kan ses som en nødvendig motvekt mot det prinsipielt sett meget vidtrekkende foretaksansvaret som departementet går inn for ved en generell hjemmel i straffeloven.”⁶⁴ Innføringen av generelle regler om foretaksstraff innebærer ikke at det er en presumsjon for ileggelse av foretaksstraff der vilkårene er oppfylt.

Rt. 1998 s. 652 er et eksempel hvor vilkårene for foretaksstraff i § 48 a er oppfylt, men hvor Høyesterett likevel beslutter å ikke idømme straff etter § 48 b etter en skjønnsmessig vurdering. Saken gjaldt spørsmålet om foretaksstraff for eierselskapet til en avis. En fotograf i en avis ble funnet i ulovlig besittelse av en politiradio og ble dømt for overtredelse av telegrafloven av 29. april 1899 § 6 jfr. § 1 nr. 1 b, han hadde fått overlatt radioen fra en av sine foresatte i avisen. Det fremheves innledningsvis i drøftingen at behovet for å idømme foretaksstraff varierer etter type lovbrudd. Videre fremheves det at ”Jeg nevner også at Justiskomiteen i Innst.O.nr.55 (1990-91) side 3 første spalte uttaler at «foretaksstraff ikke bør

⁶⁴ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 4, 24.

anvendes i andre tilfeller enn hvor dette anses hensiktsmessig». Domstolene må derfor vurdere fra sak til sak de hensyn som taler for og mot foretaksstraff.” Deretter foretar Høyesterett en konkret vurdering av de relevante momenter i § 48 b. Dommeren trekker inn at handlingen var i foretakets interesse, jf. bokstav d), men viser til at det ved dette momentet også må tas hensyn til at metodene pressen benytter kan bidra til allmennhetens opplysning, og således kan tjene generelle samfunnsinteresser. Videre viser dommeren til overtredelsens grovhet, jf. bokstav b). Grovheten kan ikke anses avgjørende, og det vises til at det skal legges vekt på om andre reaksjoner ilegges. Enkelt personer kan straffes i det foreliggende tilfelle, og på det grunnlag anses det ikke å være et sterkt behov for foretaksstraff. Avslutningsvis konkluderer dommeren med at ”de hensyn som i denne saken taler for foretaksstraff er som nevnt ikke særlig vektige. Når de veies mot de mothensyn som er anført foran, har jeg etter en helhetsvurdering kommet til at det ikke bør anvendes foretaksstraff.”⁶⁵ Dommen viser hvordan ”kan”-vurderingen er avgjørende for hvorvidt det idømmes foretaksstraff eller ei.

Dommen viser hvordan mer overordnede samfunnsmessige hensyn kan spille inn og være av betydning i den skjønsmessige vurderingen om hvorvidt foretaksstraff skal ilegges. I tilfeller der det er spørsmål om å ilegge et selskap straff for lovbrudd som innebærer menneskerettighetsbrudd og/ eller brudd på internasjonal humanitærrett, vil også mer overordnede hensyn kunne gjøre seg gjeldende både for og mot ileggelse av straff. Et hensyn som kan tale for straff er det forhold at det ved brudd på menneskerettigheter og IHR kan være særlig vanskelig å identifisere overtrederen, og kanskje også den konkrete overtredelsen. Foretaksstraff kan ramme disse tilfellene ved at anonyme og kumulative feil omfattes. Videre vil foretaksstraffen effektivt kunne sørge for at ansvarsfraskrivelse unngås – og dermed fjerne muligheten til å gjemme seg bak selskapskonstruksjoner. På den andre siden vil det også være mer allmenne hensyn som kan tale mot straff. Menneskerettighetsinstituttet er for sitt vedkommende bygget opp med personer som rettighetssubjekter og stater som pliktsubjekter. Det kan derfor oppstå situasjoner der straff for selskapet ikke vil være egnet, og at staten må stå til ansvar.

2.3 § 48 b

Straffelovens § 48 b inneholder momenter det skal tas hensyn til ved vurderingen av om et foretak skal ilegges straff der vilkårene i § 48 a er oppfylt, og ved straffeutmålingen.

⁶⁵ Rt. 1998 s. 652, s. 655.

Vurderingsmomentene er ikke uttømmende, da ordlyden i bestemmelsen lyder ”skal det særlig tas hensyn til”, som indikerer at også andre hensyn kan tas i betraktning. Den naturlige språklige forståelsen av ordlyden støttes også av uttalelser i forarbeidene.⁶⁶

Momentene presenteres i bokstav a) – g). De er straffens preventive virkning, overtredelsens grovhet, om foretaket ved retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak kunne ha forebygget overtredelsen, om overtredelsen er begått for å fremme foretakets interesser, og om den har eller kunne gitt foretaket noen fordel, foretakets økonomiske evne, og til sist om andre reaksjoner ilegges foretaket eller noen som har handlet på vegne av det.

Bestemmelsens bokstav c) lyder: ”om foretaket ved retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak kunne ha forebygget overtredelsen”. Vurderingsmomentet er av de mer sentrale i tilknytning til denne oppgaven, da instruksjonsmulighet og hvorvidt den er benyttet er et moment som også er av betydning ved vurderingen av tilknytningen mellom lovovertreder og foretaket, og hvorvidt en representant har opptrådt ”på vegne av” selskapet. Innholdet i og betydningen av vurderingsmomentet i bokstav c) kommer jeg tilbake til i kapittel 4.

2.4 Medvirkning

Et medvirkningsansvar er det som i størst grad vil være aktuelt ved spørsmål om selskapers brudd på menneskerettigheter og IHR. Dette kommer av at selskapet sjeldent selv vil være primærovertreder, eksempelvis den som utøver torturen. Mer vanlig vil det være at bedrifter operer på en måte som vil kunne tilrettelegge for overtredelsen.

Medvirkningsansvaret er et selvstendig straffeansvar, som innebærer at medvirkeren kan straffes for overtredelsen selv om hovedgjerningspersonen ikke straffes.

Straffbarhetsvilkårene må være oppfylt for medvirkeren uavhengig av hovedgjerningspersonen.⁶⁷ Den objektive gjerningsbeskrivelsen i straffebudet må videre være oppfylt for medvirkeren, for at det skal kunne være tale om straffbar medvirkning.

Straffeloven har ingen generell regel om straffbar medvirkning, og hvorvidt medvirkning er straffbart vil bero på det konkrete straffebud i den enkelte sak. Hva gjelder årsakssammenheng mellom medvirkningen og forbrytelsen, kreves det ikke for straffbarhet at

⁶⁶ Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) s. 45.

⁶⁷ Andenæs (2004) s. 338.

medvirkningen har vært nødvendig for resultatet.⁶⁸ Medvirkning kan være både fysisk eller psykisk, ved psykisk medvirkning kreves positiv tilskyndelse.⁶⁹ Videre er det også under visse forutsetninger adgang til å straffe passiv medvirkning. Passiv og psykisk medvirkning vil kunne være aktuelle ansvar ved spørsmål om morselskapers ansvar for datterselskaper, eller et selskaps ansvar for bruk av et annet selskaps tjenester. Dette er fordi ansvarskonstruksjonene i disse tilfellene er fjernere, og det er spørsmål om å ilegge ansvar hos noen som oftest ikke har hatt en aktiv rolle i det konkrete engasjementet. Grunnet begrenset plass, er det ikke adgang til å gå nærmere inn i vurderinger av innholdet i medvirkningsansvaret.

I henleggelsen av Aker Kværner-saken vurderte statsadvokaten om KPSIs ulike leveranser til Guantánamo basen kunne statuere medvirkning knyttet til lovbruddene. Eksempelvis ble det vurdert medvirkningsansvar på bakgrunn av at KPSI vedlikeholdt strømmettet på basen. Rapporter publisert etter grundige undersøkelser har konstatert sannsynlige brudd på blant annet forbudet mot umenneskelig og nedverdiggende behandling og tortur på Guantánamo.⁷⁰ Spørsmålet som ble vurdert var hvorvidt AK kunne straffes for medvirkning på grunnlag av sitt eierskap over KPSI – som ved sitt arbeid med vedlikehold sørget for at det ble levert strøm, og således gjorde tortur ved bruk av strøm mulig. Et strafferettslig ansvar for AK forutsatte at det forelå en straffbar primærovertredelse, og berodde på om KPSI opptrådte på en slik måte som måtte karakteriseres som straffbar medvirkning.⁷¹

2.4.1 Underleverandører

Bruken av underleverandører innebærer særegne problemstillinger. Både ved å bruke en underleverandør som begår overtredelser, og å bli brukt som en underleverandør av et selskap som er overtreder, kan spørsmålet om ansvar oppstå. Ansvarskjeden utvides, og det må tas stilling til hvorvidt det kan statures et selvstendig medvirkningsansvar i tilfeller der det er begått lovbrudd. En underleverandør er for eksempel ikke fritatt for ansvar selv om selskapet ikke selv begikk lovbruddet. Dersom en underleverandør eksempelvis muliggjør et brudd på menneskerettighetene eller humanitærretten hos et selskap som mottar deres leveranse, vil underleverandøren kunne stilles ansvarlig som medvirker. Det samme gjelder der man benytter et selskap som bryter menneskerettighetene eller humanitærretten som leverandør.

⁶⁸ Rt. 1989 s. 1004, s. 1005.

⁶⁹ Andenæs (2004) s. 327.

⁷⁰ Henleggelsen, s. 2, punkt 2, FN-rapport av 15.februar 2006, dok. 04,07, punkt 52.

⁷¹ Henleggelsen, s. 8-9, punkt 3.2.4.

Det går imidlertid en grense for dette medvirkningsansvaret etter vilkårene for foretaksstraff: det må foreligge tilstrekkelig tilknytning mellom selskapet som er medkontrahent og overtredelsen.

Spørsmålet om foretaksstraff for oppdragsgivere er omstridt. Paragraf 48 a regulerer ikke direkte spørsmålet, men forarbeidene har lagt til grunn at også selvstendige oppdragsgivere kan handle ”på vegne av” en underleverandør. Det forutsettes at ansvar bare er aktuelt der oppdragsgiver hadde en reell mulighet til å innvirke på utførelsen av oppdraget.⁷² Dette er også fremhevet i rettspraksis⁷³. Avgjørende for hvorvidt det vil være aktuelt å ilegge både oppdragsgiver og oppdragstaker foretaksstraff, vil være om tilknytningskravet er oppfylt for begge selskaper samtidig.⁷⁴ Disse vurderingene vil også være aktuelle ved spørsmål om underleverandørens ansvar for oppdragsgivers handlinger.

⁷² Ot.prp. nr.27 (1990-1991) s. 20.

⁷³ Rt. 2010 s. 1608 (24) jf. Rt. 1982 s. 645 s. 646.

⁷⁴ Høivik (2012) s. 259.

3 De norske straffebestemmelsene om sivile menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett

3.1 Innledning

Høyesterett har slått fast at folkeretten ikke kan danne grunnlag for straffedom ved norske domstoler uten hjemmel for straff i norsk lov.⁷⁵ I dette kapittelet vil jeg drøfte etter hvilke bestemmelser i straffeloven selskaper kan holdes ansvarlige for brudd på sivile menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett som er implementert i den norske straffeloven.

Om forholdet mellom menneskerettigheter og straffelovgivningen, uttalte justiskomiteen i sin innstilling til om lov om straff under ”Forholdet til internasjonale menneskerettigheter og folkeretten ellers” at

*”Menneskerettskonvensjonene kan ha betydning for straffelovgivningen på to måter. De kan gi beskyttelse mot urettferdig strafforfølgning, men de kan også bety en viss forpliktelse for statene til å etablere det nødvendige lovgrunnlag for strafforfølgning for å beskytte andre verdier som menneskerettskonvensjonene beskytter.”*⁷⁶

Uttalelsen vitner om bevisstheten om og betydningen av at brudd på menneskerettighetene er straffesanksjonert for å oppfylle Norges menneskerettslige forpliktelser.

I 2008 ble kapittel 16 om folkemord og krigsforbrytelser tilføyd i straffeloven 2005⁷⁷. Kapittelets forarbeider uttrykker at kapittelet i stor grad er transformert fra Roma-vedtektene, og at det er av betydning for tolkningen av bestemmelsene.⁷⁸ Straffeforfølgelse for folkemord og krigsforbrytelser i Norge før kapittel 16 ble inntatt i strl. 2005, måtte vært basert på forbrytelser i den gjeldende straffelov. Tiltalen måtte da rettet seg mot f.eks. drap, legemskrenkelse, voldtekt e.l., eller bestemmelser i militær straffelov eller særlovgivning.⁷⁹

⁷⁵ Rt. 1999 s. 1192 s.1196.

⁷⁶ Innst.O. nr. 72 (2004-2005) *Innstilling fra justiskomiteen om lov om straff (straffeloven)*, s. 14.

⁷⁷ Kapittelet ble tilføyd ved lov 7 mars 2008 nr. 4, og satt i kraft 7 mars 2008 iflg. res 7 mars 2008 nr. 225.

⁷⁸ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 278.

⁷⁹ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 51.

I den videre fremstillingen i kapittelet vil jeg behandle implementeringen av internasjonal humanitærrett, og implementeringen av sivile menneskerettigheter i den norske straffeloven. De straffesanksjonerte handlingene presenteres tematisk, og jeg vil redegjøre for hvordan de ulike straffebestemmelsene regulerer handlingene.

Det alminnelige kravet til straffbarhet er etter strl. 1902 § 40 forsett, med mindre noe annet er særlig bestemt. Det samme kravet til straffbarhet gjelder også for strl. 2005 kap. 16.⁸⁰ Skyldkravet blir bare nevnt under behandlingen av de enkelte handlingene i den grad de fraviker forsettkravet.

Som nevnt i kapittel 1 begrenses regulering av brudd på internasjonal humanitærrett til straffeloven 2005 § 103 om krigsforbrytelser mot person. Siden denne straffebestemmelsen har et snevrere anvendelsesområde enn straffebestemmelsene om menneskerettigheter, krever den en mer inngående presentasjon. Jeg vil derfor først gjennomgå generelle vilkår for at § 103 kommer til anvendelse.

3.2 Straffelovens regulering av krigsforbrytelser

Paragraf 103 første ledd lyder: ”For krigsforbrytelse straffes den som i forbindelse med en væpnet konflikt ... en beskyttet person...”.

Bestemmelsen rammer ”den som” begår en eller flere av de nevnte handlingene i bokstav a) – k), og dermed enhver som begår brudd på de handlingene som er nevnt i straffebestemmelsen.

3.2.1 Væpnet konflikt

Det er et vilkår for at § 103 skal komme til anvendelse at det foreligger en væpnet konflikt. Ordlyden ”væpnet konflikt” tilsier at det må være tale om væpnet maktbruk mellom partene. Det fremgår av forarbeidene til kapittelet om krigsforbrytelser, at det vil foreligge en væpnet konflikt når ”stater bruker våpen mot hverandre, eller når det foreligger langvarig væpnet vold mellom statens myndigheter og organiserte væpnede grupper”⁸¹. Internasjonal humanitærrett

⁸⁰ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 72.

⁸¹ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 285.

stiller det samme kravet som § 103 til væpnet konflikt, for at de folkerettslige reglene skal komme til anvendelse.⁸²

Bestemmelsen skiller ikke i første ledd mellom internasjonale og ikke-internasjonale væpnede konflikter. Det fremgår av forarbeidene at departementet gikk inn for et utgangspunkt med felles regler for de to typene av konflikt.⁸³ Av andre ledd følger det imidlertid flere reguleringer som kun anvendes ved internasjonale væpnede konflikter. Norsk rett skiller seg her fra folkeretten da den kriminaliserer langt flere handlinger i ikke-internasjonale konflikter enn det som følger av Genèvekonvensjonene.

Videre omfatter § 103 tilfeller av okkupasjon. Etter Genèvekonvensjonenes fellesartikkel 2 kommer også Genèvekonvensjonene til anvendelse ved okkupasjon. For redegjørelse av det nærmere innholdet i begrepet okkupasjon vises det til redegjørelsen i kommentaren til fellesartikkel 2.⁸⁴

Det presiseres i forarbeidene til straffelovens regler om krigsforbrytelser at det ikke er et vilkår for internasjonale konflikter at partene anerkjenner krigstilstanden, i samsvar med Genèvekonvensjonens art. 2.⁸⁵ Det må gjøres en helhetsvurdering av forholdene i hver enkelt situasjon for hvorvidt det foreligger en væpnet konflikt, og om humanitærretten og bestemmelsene i den norske straffeloven om krigsforbrytelser kommer til anvendelse.

En ikke-internasjonal væpnet konflikt avgrenses videre mot interne uroligheter. Dette er situasjoner der intern ro og orden forstyrres av voldshandlinger, som ikke er av en slik intensitet at de kvalifiseres som væpnet konflikt.

3.2.2 Beskyttede personer

Straffeloven § 103 verner om ”beskyttede personer”. Beskyttede personer er definert i tredje ledd som ”en person som ikke, eller ikke lenger, tar aktiv del i fiendtlighetene, eller som for øvrig er beskyttet etter folkeretten”.

⁸² For en nærmere redegjørelse av begrepet væpnet konflikt vises det til kommentaren til Genèvekonvensjonenes av 1949 fellesartikkel 2. Tilgjengelig her:

<https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?viewComments=LookUpCOMART&articleUNID=41229BA1D6F7E573C12563CD00519E4A>

⁸³ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 285.

⁸⁴ Kommentaren til Genèvekonvensjonenes av 1949 fellesartikkel 2. Tilgjengelig her:

<https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?viewComments=LookUpCOMART&articleUNID=41229BA1D6F7E573C12563CD00519E4A>

⁸⁵ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 285.

Bestemmelsen beskytter for det første de som ikke deltar i fiendtlighetene. Dette vil være sivile. Tilleggsprotokoll I til Genèvekonvensjonene definerer sivilpersoner og sivilbefolkningen i artikkel 50. Etter 1. punkt er en sivilperson enhver som ikke er medlem av væpnede styrker. Videre skal en person anses som sivilperson ”i tilfelle tvil”. Utgangspunktet er at sivile ikke er beskyttet av statusen sivil dersom og når de deltar i stridigheter.⁸⁶ Hva det vil si å aktivt delta i stridighetene er ikke alltid klart. Det er ingen tvil om at deltakelse med våpen i kamp faller innenfor, men hva med for eksempel personen som leverer våpen til en base, eller frakter mennesker til og fra denne basen? For en nærmere redegjørelse av hva som menes med aktiv deltakelse i stridighetene (”direct participation in hostilities”) vises det til ICRCs retningslinjer.⁸⁷

Videre er de som ikke lenger deltar i stridighetene beskyttet av bestemmelsen. Dette er eksempelvis fanger, de som frivillig legger ned våpnene, eller syke og sårede. I tillegg til sivile og de som ikke lenger deltar i fiendtlighetene, vil også medlemmer av den militære sanitetstjenesten og tilsvarende religiøst personell ha krav på beskyttelse etter folkeretten.⁸⁸

Det følger av forarbeidene at handlinger som rammes av bestemmelsen kan ”utføres av militære mot medlemmer av fiendens væpnede styrker eller sivile borgere, eller av sivile mot medlemmer av fiendens væpnede styrker eller borgere. Derimot faller handlinger utført mot personer i egne styrker eller mot egen sivilbefolkning utenfor. Disse handlingene rammes imidlertid av de norske straffebestemmelsene som implementerer menneskerettighetene. Handlinger utført av sivile mot andre sivile kan være omfattet såfremt det er en forbindelse med den væpnede konflikten.”⁸⁹ Da sivile er alle som ikke deltar aktivt i den væpnede konflikten, vil betegnelsen her også kunne omfatte representanter for selskaper. Ved tale om handlinger som faller inn under bestemmelsen utført av noen som handler på vegne av et selskap, vil særlig tilfeller med private vaktelskap være aktuelt.

3.3 De straffbare handlingene

3.3.1 Drap

⁸⁶ International Committee of the Red Cross (Nils Melzer, Legal adviser), *Interpretive guidance on the notion of direct participation in hostilities under international humanitarian law*, 2009, s. 20.

⁸⁷ Se ICRC, Melzer, (2009).

⁸⁸ 1. Genèvekonvensjon artikkel 4.

⁸⁹ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 286.

Det fremgår av straffeloven 2005 § 103 bokstav a) at det er en krigsforbrytelse å drepe en beskyttet person. Det er ikke en krigsforbrytelse å drepe soldater i krig. Forbudet dekker imidlertid stridende som har overgitt seg, og det sentrale elementet er hvorvidt personen utgjør en fare for motstanderen.⁹⁰

EMK art. 2 verner om retten til liv. Drapsbestemmelsen i strl. 1902 kommer til uttrykk i § 233, det er straffbart å ta et liv. I tillegg til forsettlige handlinger rammes overlegg etter andre ledd, og uaktsomme handlinger etter § 239.

Paragraf 233 har et videre anvendelsesområde enn § 103 a): den kommer til anvendelse ved situasjoner § 103 a) rammer, men den rammer også drap utenfor situasjoner som karakteriseres som væpnet konflikt. Den gjelder således i fredstid så vel som i krigstid, og er ikke begrenset til en definert gruppe mennesker – men gjelder generelt for alle menneskeliv. Dersom situasjonen er at det er begått drap på en beskyttet person i væpnet konflikt, og begge bestemmelser vil kunne anvendes, vil § 103 a) naturlig gå foran som en spesiallov til fordel for den mer generelle reguleringen. Paragraf 103 a) stiller i motsetning til § 233 krav til omstendighetene rundt drapet.

Et eksempel på hvordan et selskap kan bli ansvarlig for drap, kan illustreres med Blackwater-hendelsen fra 2007. Et privat vaktsselskap drepte 14 og såret 17 personer da de åpnet ild mot en folkemengde i en rundkjøring i Bagdad. I oktober i år ble fire privatsoldater ansatt i Blackwater dømt til fengsel. Dommen er ikke rettskraftig, og det er varslet ankebehandling. Selskapet selv forliket erstatning med ofre for hendelsen.⁹¹ Dersom Blackwater var et norsk selskap, og saken hadde kommet opp for norske domstoler, ville det kunne blitt reist spørsmål om ansvar for selskapet etter reglene om foretaksstraff. Videre ville det også kunne blitt vurdert hvorvidt den juridiske personen som hyret Blackwater kunne blitt holdt ansvarlig for sin rolle i drapene.

3.3.2 Forbudet mot tortur, og umenneskelig og nedverdiggende behandling

3.3.2.1 Tortur og umenneskelig behandling

⁹⁰ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 286.

⁹¹ Om Blackwater-saken i norske media: <http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/Amerikanske-privatsoldater-domt-for-massakre-i-rundkjoring-7756202.html>

Torturforbudet følger av EMK art 3, som sier at ”Ingen må bli utsatt for tortur eller for umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.”⁹². Artikkelen rammer integritetskrenkninger. Etter straffeloven 1902 § 117 a er tortur og medvirkning til tortur straffbart der det er utført av offentlig tjenestemann, eller en person som handler på oppfordring eller med samtykke – uttrykkelig eller underforstått – fra den offentlige tjenestemann.

Innholdet i straffelovens torturbegrep defineres nærmere i FNs torturkonvensjon⁹³. Artikkel 1 nr. 1 definerer tortur som ”*enhver handling hvorved alvorlig smerte eller lidelse, enten fysisk eller psykisk, bevisst blir tilføyet en person*” i hensikt å ”*oppnå fra vedkommende eller en tredje person opplysninger eller en tilståelse*”, eller ”*straffe*” eller ”*true*” vedkommende. Videre følger det at det er tale om tortur ”*når slik smerte eller lidelse påføres av eller på tilskyndelse av eller med samtykke eller aksept fra en offentlig tjenestemann eller annen person som opptrer i embets medfør*”. Tortur gjelder også i internasjonal sammenheng handlinger utført av eller i samråd med offentlige ansatte. Til slutt er det tatt inn en reservasjon; ”*Det omfatter ikke smerte eller lidelse som alene stammer fra, er forbundet med eller følger av lovlige straffereaksjoner*”. Reservasjonen sikrer klarhet vedrørende lovlige hjelpemidler som kan påføre følger som ville kunne vært ansett som tortur, hvis ikke det var for at de nettopp var følge av handlinger utført med lovlig hjemmel.

Årsaken til at det kun er handlinger utført på vegne av offentlige tjenestemenn som karakteriseres som tortur er at det er staten som er pliktsubjekt etter menneskerettighetene. Staten er forpliktet til å ikke utføre tortur, og også til å sørge for et tilstrekkelig vern mot tortur i nasjonal lovgivning gjennom sikringsplikten. Handlinger som rammes av gjerningsbeskrivelsen i § 117 a vil således ikke være tortur hvis de er utført av private som ikke handlet på vegne av det offentlige. De vil i stedet rammes av bestemmelsene om forbrytelser mot legeme og helbred. Hvem som kan utøve tortur vil være av betydning for hvorvidt selskaper potensielt kan straffes for utøvelse av, eller medvirkning til tortur.

EMK art. 3 rammer også umenneskelig og nedverdiggende behandling. Hva som faller under disse kategoriene vil måtte vurderes i de enkelte tilfeller. Vilåret umenneskelig behandling ble utdypet i Hellas-saken⁹⁴, der det ble uttalt at ”inhuman treatment... covers at least such

⁹² EMK art. 3.

⁹³ Konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff, ratifisert 9. Juli 1986, ikrafttredelse 26. Juni 1987.

⁹⁴ Greek case (1969) 12 YB 1.

treatment as deliberately causes severe suffering, mental or physical, which, in the particular situation, is unjustifiable”.⁹⁵ Umenneskelig behandling kan således ramme alvorlige tilfeller av forbrytelser mot legeme og helbred, i strl. 1902 §§ 229 til 232. Bestemmelsene rammer i tillegg til forsettlige handlinger uaktsomhet etter §§ 237 og 238.

Etter § 103 første ledd bokstav b) er det en krigsforbrytelse å påføre en beskyttet person ”stor lidelse, betydelig skade på legeme eller helse, særlig ved tortur eller annen grusom eller umenneskelig behandling”.

Det fremgår av forarbeidene at tortur-begrepet i denne sammenheng skal forstås med samme mening som i bestemmelsen om forbrytelser mot menneskeheten.⁹⁶ Tortur rammes av § 102 første ledd bokstav f) som forbrytelse mot menneskeheten. Tortur defineres i forarbeidene til bestemmelsen som å ”påføre noen under ens varetekt eller kontroll alvorlig psykisk eller fysisk smerte. Definisjonen avviker fra de i straffeloven 1902 og torturkonvensjonen, ved at den ikke krever at den som utfører handlingen er en offentlig tjenestemann, det er tilstrekkelig at offeret er under hans varetekt eller kontroll. Videre er det ikke et vilkår for at en handling skal omfattes av torturbegrepet i bestemmelsen at overgrepene begås med et ”bestemt angitt formål”, eksempelvis å skaffe informasjon.⁹⁷ Dette innebærer at bestemmelsen om krigsforbrytelser har en videre ramme for hva som er tortur enn EMK og strl. § 117 a. Bakgrunnen for dette er at bestemmelsene om krigsforbrytelser gjelder så vel internasjonal væpnet konflikt som ikke-internasjonalt væpnet konflikt. I konflikter av intern karakter vil ikke mer enn den ene siden være underlagt offentlig myndighet. At definisjonen av tortur er en annen i væpnet konflikt sikrer at ikke bare statlige styrker rammes, men også ikke-statlige grupper.

Hva som anses som tortur kan være av betydning for ileggelse av foretaksstraff.

Humanitærrettens definisjon av tortur har flere potensielle overtredere. Dermed utvides også muligheten for å straffe selskaper for tortur, da et selskap både gjennom statlige militære og ikke-statlige grupper potensielt kan utføre eller medvirke til tortur.

3.3.2.2 Seksuelle overgrep

⁹⁵ Aall, Jørgen, *Rettsstat og menneskerettigheter*, 3. Utgave Bergen 2011, s. 168, henvisning til Yb 12 (1969) s.186.

⁹⁶ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 285.

⁹⁷ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 284.

Det kan stilles spørsmål ved hvorvidt voldtekt faller inn under betegnelsen umenneskelig behandling i EMK. Det hevdes blant annet av menneskerettighetsgrupper som Amnesty International. Når EMDs utdyping av vilkåret i Hellas-saken tas i betraktning, det skal være tale om en behandling som gir ”severe suffering, mental or physical”, må voldtekt kunne antas å falle inn under, da det ikke kan anses tvilsomt at voldtekt ”causes severe suffering”. Det fremgår av NOU 2008: 4 3.3 Menneskerettigheter, at det ikke kan være tvil om at strl. § 192 tilfredsstillende de internasjonale kravene til beskyttelse mot seksuelle overgrep, men at en forutsetning for en reell beskyttelse er at bestemmelsen håndheves, og at det gjøres ”på samme måte overfor alle grupper”.⁹⁸ NOUen vitner om at myndighetene anser Norge å ha internasjonale forpliktelser for vern mot voldtekt, som tilsier at frihet fra seksuelle overgrep anses å være en menneskerettighet.

Voldtekt som våpen i krig rammes av humanitærretten. Paragraf 103 bokstav d) kriminaliserer seksuelt overgrep ved voldtekt, seksuelt slaveri, tvungen prostitusjon, påtvunget svangerskap, tvungen sterilisering eller annen lignende handling som krigsforbrytelse. Forarbeidene⁹⁹ viser til merknadene til § 102 g, der alternativenes nærmere innhold utdypes. Det fremgår videre av forarbeidene at overgrepene ”må være like alvorlige som alvorlige brudd på” fellesartikkel 3 i Genèvekonvensjonene for å være omfattet av bestemmelsen.¹⁰⁰ Etter fellesartikkel 3 er parter i en ikke-internasjonalt væpnet konflikt forpliktet til å sørge for at ”personer som ikke direkte tar del i fiendtlighetene” behandles human, og det er forbudt etter bokstav a) å utøve blant annet vold og mishandling, og etter bokstav c) krenkelse av den menneskelige verdighet. Artikkelen nevner ikke seksuelle overgrep spesielt, men seksuelle overgrep må antas omfattet av alternativene i bokstav a) og c).

3.3.2.3 Nedverdiggende behandling

Straffbar nedverdiggende behandling etter norsk lov kan være tilfeller av integritetskrenkelser i form av legemsfornærmelse i strl. 1902 § 228. Grensen mellom umenneskelig og nedverdiggende behandling er ikke klart trukket opp, og det kan tenkes tilfeller av forbrytelser mot legeme og helbred (strl. §§ 229-232) som vil være å anse som nedverdiggende behandling,

⁹⁸ NOU 2008: 4 *Fra ord til handling, Bekjempelse av voldtekt krever handling*, 3.3 s. 21.

⁹⁹ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 286.

¹⁰⁰ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 286.

fremfor umenneskelig behandling. Også tilfeller som ikke er grove nok til å betegnes som tortur, kan anses som enten umenneskelig eller nedverdiggende behandling.

For at det skal være tale om nedverdiggende behandling i menneskerettslig sammenheng forutsettes det at et minimumsnivå av alvor er overskredet. I praksis fra EMD har noen vurderingsmomenter kommet tydelig til uttrykk, det har vært lagt vekt på hvorvidt ”behandlingen er egnet til å skape en følelse av frykt, engstelse eller underlegenhet hos offeret som bryter ned dets fysiske eller psykiske motstandskraft”¹⁰¹. Videre er gjerningsmannens hensikt, og behandlingens virkning på offeret sentrale momenter, og også offerets kjønn og status kan være relevant.¹⁰²

Etter § 103 bokstav j) er ”krenking av en beskyttet persons verdighet ved ydmykende eller nedverdiggende behandling” en krigsforbrytelse. Det fremgår av forarbeidene at den krenkede også kan være en død person, jamført forbrytelselementene ”War crime of outrages upon personal dignity”. Videre er offerets kulturelle bakgrunn et moment i vurderingen av hva som er ydmykende eller nedverdiggende, og hvor krenkende handlingen eller situasjonen må anses.¹⁰³ Denne presisjonen understreker at hva som er å anse som en krenkelse er underlagt individuelle forutsetninger.

3.3.2.4 Anvendelsesområde

Det er mange straffebestemmelser som kan ramme tilfeller av tortur og umenneskelig og nedverdiggende behandling. Hva gjelder handlinger begått i væpnet konflikt mot beskyttede personer er § 103 bokstav b), d) og j) aktuelle, og de mer generelle straffebestemmelsene §§ 117 a, 192, 228-232 rammer de samme handlinger uten de presenterte begrensningene. Her er det imidlertid ett unntak som må presiseres: § 103 b) rammer tortur av myndighetspersoner, mens § 117 a rammer tortur utført av offentlige myndighetspersoner. Som nevnt vil det være avgjørende for straffbarheten av tortur i en ikke-internasjonalt konflikt. Utover dette vil krigsforbryterbestemmelsene som spesialregulering gå foran i situasjoner der flere bestemmelser rammer det aktuelle forholdet. Videre verner humanitærretten som nevnt sivile fra overgrep fra konfliktens motpart, men ikke fra eget styre. Ved overgrep mot egen sivilbefolkning vil derfor de menneskerettslige implementerte rettighetene ivareta de sivils

¹⁰¹ Labita vs. Italia, A.No.: 26772/95, para. 120.

¹⁰² Aall (2011) s. 169.

¹⁰³ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 288.

vern. Straffebestemmelsene som implementerer menneskerettighetene har i sin helhet et videre anvendelsesområde enn bestemmelsene om krigsforbrytelser.

Det svenske oljeselskapet Lundin Petroleum (tidl. Lundin Oil, heretter referert til som Lundin) er under etterforskning av de svenske påtalemyndighetene for sin rolle i forbindelse med krigsforbrytelser begått i Sudan i 1997-2003.¹⁰⁴ Grunnlaget for anklagene kan tjene som bakgrunn for et eksempel på hvordan selskap kan begå brudd på tortur, umenneskelig eller nedverdiggende behandling. Selskapet er anklaget for brudd på internasjonal humanitærrett ved å ha bidratt materielt til krigsforbrytelser i tilknytning til at selskapet lette etter olje. Det hevdes at Lundin bidro til at både myndighetene og militssoldater begikk overgrep mot befolkningen. Ved å tilrettelegge for at overgrep – her i form av tortur, umenneskelig og nedverdiggende behandling – kan utføres, kan et selskap pådra seg et selvstendig straffeansvar basert på sin rolle i tilknytningene til overgrepene. Dersom overgrepene vil anses utført ”på vegne av” et selskap jf. § 48 a, vil selskapet bære et direkte ansvar. Alternativt kan selskapets rolle konstituere et medvirkningsansvar for overgrepene.

3.3.3 Slaveri

Etter § 103 bokstav c) er det en krigsforbrytelse å gjøre en beskyttet person til slave. Alternativet er i motsetning til de andre krigsforbrytelsene uttrykt i § 103 ikke direkte regulert i Romavedtektene, men ble inntatt i paragrafen på bakgrunn av innspill om at slaveri er å anse som krigsforbrytelse etter gjeldende folkerettslig sedvanerett. ICTY har i Krnojelac-saken¹⁰⁵ slått fast at slaveri i en væpnet konflikt kan straffes som en krigsforbrytelse. Det ble lagt til grunn at krigsforbrytelsen slaveri har samme innhold som forbrytelse mot menneskeheten. I forarbeidene er det på dette grunnlag henvisning til merknadene til § 102 c).¹⁰⁶ Der vises det til definisjonen av slaveri i Romavedtektene, som ”å utøve alle eller deler av de beføyelser som følger med eiendomsrett over en person, inkludert utøvelse av slike beføyelser i forbindelse med menneskehandel, spesielt kvinner eller barn”. Det nevnes også som eksempler ”kjøp, salg, utlån av eller byttehandel med en eller flere personer, eller lignende former for frihetsberøvelse”.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Etterforskningen ble satt i gang etter at ECOS slapp rapporten Unpaid Debt i 2010:

http://www.ecosonline.org/reports/2010/UNPAID_DEBT_fullreportweb.pdf

¹⁰⁵ IT-97-25

¹⁰⁶ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 286.

¹⁰⁷ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 283.

Etter EMK artikkel 4 er det en menneskerettighet å ikke holdes i slaveri eller trelldom, ingen skal pålegges å utføre tvangsarbeid eller påtvunget arbeid.¹⁰⁸ Denne menneskerettigheten er vernet i straffeloven 1902 § 225, den som ”*bevirker eller medvirker til, at en anden bringes i Trældom*” skal straffes. Det fremgår videre et medvirkningstillegg av bestemmelsen.

Vilkåret om væpnet konflikt gjelder dersom forbrytelsen slaveri skal kunne kategoriseres som krigsforbrytelse. Dersom forholdet er slik, § 103 c) benyttes fremfor § 225 som spesialregulering. Forfølgelse for krigsforbrytelser er særlig stigmatiserende, og strafferammen er utvidet for disse forbrytelsene. Det kan således fremstå som hensiktsmessig å benytte § 103 c), fremfor § 225. Bestemmelsen om slaveri som krigsforbrytelse gjelder kun beskyttede personer, og dersom det forekommer tilfeller av slaveri i væpnet konflikt av en person som ikke er å anse som en beskyttet person, vil § 225 kunne anvendes på tilfellet, samtidig som det faller utenfor anvendelsesområdet for § 103 c).

3.3.4 Retten til frihet og sikkerhet

Et selskap kan medvirke til ulovlig internering hvor selskapet konstruerer bygg der mennesker skal sperres inne uten rettslig grunnlag.

Straffelovens § 103 e) rammer gisseltaking av en beskyttet person i væpnet konflikt. Ordlyden gissel tilsier at noen tas med makt, med formål om et utbytte. I forarbeidene vises det til forbrytelselementene, og at innholdet ved gisseltaking er ”å pågripe, fengsle eller på annen måte ta en person som gissel, og true med å drepe, skade eller fortsette å ha personen i fangenskap med formål å tvinge en stat, organisasjon, eller person til å handle eller unnlate å handle på en bestemt måte”.¹⁰⁹ Å ta et gissel er en særegen form for frihetsberøvelse.

Retten til frihet og sikkerhet fremgår av EMK art. 5.¹¹⁰ Etter strl. 1902 § 223 er det straffbart å ulovlig berøve noen friheten eller medvirke til det. Straffebudet verner om den enkeltes rett til fri bevegelse og samvær med andre.¹¹¹ Straffebudet har et vidt anvendelsesområde, og vil ramme tilfeller der en stige fjernes slik at en person ikke kommer seg ned fra et tak, så vel som gisselsituasjoner, både i og utenfor konflikt. Straffebudet verner også om enhver person, i motsetning til straffebudet i § 103 e), som er begrenset til beskyttede personer.

¹⁰⁸ EMK art. 4.

¹⁰⁹ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 286.

¹¹⁰ EMK art. 5.

¹¹¹ Matningsdal, Bratholm, *Kommentaren til Straffeloven Anden Del – Forbrydelser*, 1995, § 223, første ledd 1.1. Tilgjengelig på http://dpx.kommentarutgaver.no/dpx/content/straffeloven?id=para_223 (11.14)

4 Risikovurderinger

4.1 Innledning

Kapittel 2 omhandler rettsreglene for foretaksstraff, og kapittel 3 hvilke straffebud som vil ramme selskapers brudd på IHR og sivile menneskerettigheter. Sentralt i vurderingen av om selskapet skal holdes ansvarlig etter disse bestemmelsene, står hvilke risikovurderinger som er gjort i selskapet av faren for at det vil begå brudd på straffebestemmelsene om de sivile menneskerettighetene og internasjonal humanitærrett.

4.2 Due diligence

Due diligence er en risikovurdering av selskaper, som gjøres blant annet ved oppkjøp og fusjon. Undersøkelsene gjøres vanligvis av eksterne konsulentfirmaer og advokatfirmaer. Tradisjonelt sett er due diligence selskapsrettslige vurderinger.

I senere tid har Human Rights Due Diligence (HRDD) vekket større interesse, og blitt satt mer i fokus enn tidligere. En risikovurdering som retter seg mot menneskerettighetsforhold, vil avdekke brudd på menneskerettighetene i et selskaps virke. HRDD innebærer at selskapet aktivt søker informasjon om driftens negative menneskerettslige påvirkninger, og også risiko for fremtidige negative menneskerettslige påvirkninger. I tilfeller der slike påvirkninger identifiseres, vil det utløse et ansvar for å forebygge menneskerettighetsbrudd, og avhjelpe konsekvensene av brudd som har forekommet.¹¹²

Rapporten om HRDD utført av icar (International Corporate Accountability Roundtable) fra 2013 viser til at FNs Guiding Principles ”state that in order to meet its responsibility to respect human rights, a business should act with due diligence to ensure that it does not infringe on the rights of others”, hvorpå det fastslås at et selskaps ansvar for å respektere menneskerettighetene fremkommer av dets aktiviteter og relasjoner. Et selskap bør ta steg – due diligence – for å sørge for at dets aktiviteter og relasjoner ikke krenker menneskerettighetene.¹¹³ Videre fremhever rapporten noen punkter for innholdet i en HRDD-vurdering: rapporteringen bør være så detaljert og transparent som mulig, og inkludere

¹¹² icar by Mark Taylor, *Human Rights Due Diligence: The Role of the State 2013 Progress Report*, s. 15.

¹¹³ Taylor (2013) s. 3.

selskapets policy på menneskerettigheter, en beskrivelse av due diligence prosedyrene implementert i selskapet og identifisering av risiko.¹¹⁴

HRDD vil være særlig aktuelt ved etablering og virke i konfliktområder, da risikoen for brudd på menneskerettigheter og humanitærretten her er stor. Vurderingene i en HRDD-prosess retter seg mot forholdet til menneskerettighetene, og som vi skal se i punkt 4.4 har flere internasjonale initiativer også et fokus på menneskerettigheter. De internasjonale initiativene omhandler ikke humanitærretten, som jeg kommer tilbake til i punkt 4.4.6.

4.3 § 48 b bokstav c)

Paragraf 48 b bokstav c) uttrykker at det skal tas hensyn til ”om foretaket ved retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak kunne ha forebygget overtredelsen” ved avgjørelsen av om foretaksstraff skal ilegges. Ordlyden i bestemmelsen peker på tilknytningen mellom de som er ansvarlige for selskapet, og de som utfører selskapets arbeid. I hvilken grad det foreligger en reell myndighet er av betydning for ileggelse av foretaksstraff. Hvorvidt tiltakene i vurderingsmomentet i bokstav c) er utført er ikke avgjørende i vurderingen. Hvilke muligheter foretaket hadde til forebygging vil vektlegges.

I Rt. 2013 s. 1025 ble et konsulentselskap frifunnet for kravet om foretaksstraff, etter at en ansatt var blitt dømt for samme forhold. Saken gjaldt grov korrupsjon i forbindelse med et vannprosjekt i Tanzania. Høyesteretts flertall uttalte at selskapets manglende retningslinjer og tiltak mot korrupsjon, sammen med allmennpreventive hensyn og grovheten ved den ansattes handling, i utgangspunktet tilsa at foretaksstraff skulle idømmes. Selskapet ble likevel frifunnet, blant annet på grunnlag av at selskapet hadde iverksatt flere tiltak for å hindre korrupsjon i fremtiden. Høyesterett går i (50) - (72) grundig gjennom ”om foretaket ved retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak kunne ha forebygget overtredelsen” jf. § 48 b bokstav c). Det påpekes blant annet at dårlig standard i bransjen eller samfunnet generelt ikke er relevant for vurderingen. Det er lovgivningen som setter standard for hva som kan forventes av tiltak. At Høyesterett foretar denne vurderingen av momentet i bokstav c), vitner om at forholdet kan utgjøre den store forskjellen ved spørsmål om ileggelse av straff.

¹¹⁴ Taylor (2013) s. 17

Vurderingsmomentet som fremgår av bokstav c) er viktig blant annet av hensyn til straffens preventive virkning, som vil være minimal dersom selskapet i realiteten ikke har mulighet til å hindre gjentakelse.¹¹⁵ Bestemmelsen kan se ut til å vise til vurderinger som en due diligence undersøkelse vil kunne avsløre. Hvorvidt det er foretatt due diligence, kan dermed være av betydning for om det skal ilegges foretaksstraff.

Det er få rettskilder som gir bidrag til tolkning av § 48 b bokstav c). Det kan derfor være hensiktsmessig å se hen til annen norsk lovgivning som sier noe om rapportering i foretak. Regnskapsloven¹¹⁶ (rskl.) § 3-3c pålegger store foretak å redegjøre for hvilket samfunnsansvar de tar innenfor CSR områdene miljø, arbeidstakerrettigheter, anti-korrupsjon og menneskerettigheter. Det fremgår av forarbeidene at rapporteringskravet først og fremst tar sikte på ”det foretakene gjør på frivillig basis utover å overholde lover og reglene i landene hvor de opererer”¹¹⁷. Denne reguleringen kan tyde på at dersom selskapet tilfredsstillende har oppfylt kravet, vil de også ha på plass de instrumenter § 48 b bokstav c) etterspør.

Rskl. § 3-3c tredje ledd viser til at rapporter i henhold til FNs Global Compact eller GRI (som jeg kommer tilbake til) kan erstatte rapporteringskravet. Det fremgår av forarbeidene at denne adgangen nødvendigvis må fastsettes ved forskrift.¹¹⁸ Dette viser at den nasjonale lovgivningen er under påvirkning av de internasjonale initiativene.

4.4 Internasjonale initiativer

På den internasjonale arena er det ulike initiativer for arbeid med selskapers samfunnsansvar. Som vist i forrige punkt kan spørsmålet om hvordan selskapet forholder seg til internasjonale føringer vedrørende vurderingen av om selskapet ”ved retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak kunne ha forebygget” lovbruddet jf. § 48 b bokstav c), være av interesse i en norsk rettsprosess. Jeg skal derfor kort se på noen av de mest fremtredende og betydningsfulle internasjonale tiltakene.

4.4.1 UNGP

¹¹⁵ Magnus Matningsdal, *Straffansvar for foretak*, JV-1996-98, s.111.

¹¹⁶ Lov 17. Juli 1998 nr. 56.

¹¹⁷ Prop.48 L (2012-2013) *Endringer i regnskapsloven og enkelte andre lover (rapportering om samfunnsansvar mv)*, s. 42.

¹¹⁸ Prop.48 L (2012-2013) s. 43.

FNs *Guiding Principles on Business and Human Rights* hviler på tre pilarer: 'protect', 'respect' og 'remedy'. Den første pilaren omhandler statenes ansvar for å beskytte borgerne mot menneskerettighetsovergrep fra tredjepersoner, inkludert selskaper. Den andre pilaren er selskapenes ansvar for å respektere menneskerettigheter, noe som innebærer et å foreta due diligence-undersøkelser og slik sørge for at det ikke forekommer krenkelser. Den tredje pilaren er behovet for større adgang for ofre for krenkelser til effektive bøtemidler, både rettsmidler og andre.¹¹⁹

UNGP gir under pilaren 'respect' retningslinjer for HRDD. I punkt 17 fastslås det at *"In order to identify, prevent, mitigate and account for how they address their adverse human rights impacts, business enterprises should carry out human rights due diligence."* Videre fremgår det at prosessen bør inneholde vurderinger av eksisterende og potensielle menneskerettslige påvirkninger, at det skal tas affære basert på funnene og at disse skal følges opp, og videre at hvilke handlinger man tar skal videreformidles.¹²⁰ Punkt 17 har i a-c beskrivelser om hvordan punktet skal oppfylles. Det fremgår av bokstav a) at undersøkelsene bør *"cover adverse human rights impacts that the business enterprise may cause or contribute to through its own activities, or which may be directly linked to its operations, products or services by its business relationships"*. I dette punktet ligger et ansvar om å sørge for at også samarbeidspartnere ikke begår menneskerettighetsbrudd. Selskaper bærer således ikke bare et ansvar for at egen aktivitet ikke har en negativ menneskerettslig påvirkning, men også at selskapet ikke driver forretninger med andre som har en slik negativ påvirkning.

For å måle risiko for menneskerettighetsbrudd, bør selskaper identifisere og vurdere enhver faktisk eller potensiell uønsket påvirkning deres aktivitet kan ha for den menneskerettslige situasjonen.¹²¹ Potensielle konsekvenser bør adresseres gjennom forebygging eller tiltak, mens faktiske påvirkninger som allerede har skjedd, bør være gjenstand for utbedringstiltak.¹²²

4.4.2 UN Global Compact

Global Compact (GC) er et internasjonalt nettverk for selskaper der arbeid og strategier med CSR samkjøres, i ti universelle prinsipper på områdene menneskerettigheter,

¹¹⁹ UNGP (2011) s. 4.

¹²⁰ UNGP (2011) s. 17.

¹²¹ UNGP (2011) s. 19.

¹²² UNGP (2011) s. 18.

arbeidstakerrettigheter, miljø og antikorrupsjon. GC eksisterer for å assistere privat sektor i arbeidet med å takle en virkelighet med mer komplekse utfordringer på disse områdene.¹²³

FNs Generalsekretær Ban Ki-moon har beskrevet UN Global Compact slik:

*”The Global Compact asks companies to embrace universal principles and to partner with the United Nations. It has grown to become a critical platform for the UN to engage effectively with enlightened global business.”*¹²⁴

Initiativets eksistens og en stadig økende medlemsmasse vitner om at sterke krefter ser utfordringene menneskerettighetene kan utgjøre for ulike selskapers virke, og viser vilje til å arbeide for en god og riktig håndtering. Nettverket er ikke på noen måte juridisk forpliktende, og arbeidet baseres på frivillighet. CG bidrar med ulike verktøy¹²⁵ selskapene kan ta i bruk i sitt arbeid med denne type utfordringer. CG tilbyr således en fremgangsmåte og tilrettelegging slik at selskap selv kan velge å drive næringsvirksomhet på samfunnstjenlig vis.

4.4.3 GRI

GRI (Global Reporting Initiative) har utviklet et omfattende ”Sustainability Reporting Framework” – et rammeverk for rapportering på bærekraft. Rammeverket er i bruk i store deler av verden. Rapportene om bærekraft publiseres av selskaper og organisasjoner, og inneholder hvilke økonomiske, miljømessige og sosiale påvirkninger den daglige driften medfører. Rapporten inneholder også selskapets verdi- og styringsmodell, og viser forholdet mellom strategi og forpliktelsen til en bærekraftig global økonomi. Rammeverket gir videre beregninger og metoder for målingen og rapporteringen som skal utføres. Målsetningen i GRI er å gjøre rapportering på bærekraft til standard praksis for alle selskaper og organisasjoner.¹²⁶ Det må bemerkes at også GRI er basert på frivillighet. Den oppgitte målsettingen er ambisiøs. Det er en positiv indikasjon for oppfyllelse at det vises til GRI i nasjonalt lovverk på rapportering. GRI har åpenbart en vesentlig tyngde, og anses som en seriøs aktør, når det åpnes for at en GRI rapport kan erstatte et lovpålagt rapporteringskrav.

¹²³ <https://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/index.html>

¹²⁴ <https://www.unglobalcompact.org/index.html>

¹²⁵ https://www.unglobalcompact.org/resources?commit=search&resource_search%5Btopic%5D%5Bprinciple_ids%5D%5B%5D=18

¹²⁶ <https://www.globalreporting.org/information/about-gri/what-is-GRI/Pages/default.aspx>

4.4.4 OECDs kontaktpunkt og OECDs Retningslinjer

OECDs kontaktpunkt skal bidra til å gjøre OECDs Retningslinjer kjent, og til å løse konflikter om Retningslinjenes etterlevelse.¹²⁷ Retningslinjene er anbefalinger fra myndigheter til multinasjonale selskaper. De gir ikke-bindende prinsipper og standarder for et ansvarlig næringsliv i en global kontekst. Retningslinjene er de eneste med multilateral enighet som stater har forpliktet seg til å promotere. I 2011 ble retningslinjene oppdatert, og det ble da tatt inn et nytt kapittel om menneskerettigheter. Dette kapitlet implementerer UNGPs rammeverk om "Protect, Respect and Remedy". Det ble i 2011 også inntatt en helhetlig tilnærming til due diligence og ansvarlig håndtering av leverandørkjeden.¹²⁸

Statene har altså forpliktet seg til å promotere ikke-rettslig bindende retningslinjer overfor næringslivet. Denne forpliktelsen etterleves ved arbeidet til OECDs kontaktpunkt. OECDs kontaktpunkt og OECDs Retningslinjer er i likhet med de andre internasjonale initiativer ikke rettslig bindende. Arbeidet her skiller seg noe ut ved at statene har påtatt seg en forpliktelse, og viser et aktivt engasjement i arbeidet med CSR.

4.4.5 Frivillighet

De internasjonale initiativene innenfor CSR er basert på frivillighet, og er ikke rettslig bindende. De kan likevel gi vesentlige bidrag om selskapers samfunnsansvar, da de er foregangs på området. Utfordringen flyter på tvers av landegrenser i en global verden, og felles internasjonale tiltak kan bidra til å regulere ansvaret. Selskapers multinasjonale karakter, morselskaper med datterselskaper i ulike land, selskaper som opererer i andre land og medkontrahenter og underleverandører i hver sin verdensdel, knytter til seg mange utfordringer og stor usikkerhet. En internasjonal forpliktende regulering av selskapers samfunnsansvar vil være utfordrende. Kanskje kan veien til en felles regulering gå gjennom frivillige internasjonale initiativer. Videre må ikke hensynet til bedriftene selv glemmes: det kan være dyrt å drive samfunnsansvarlig, men det kan også være nødvendig. Som President i WBCSD Björn Stigson har uttalt: "Business cannot succeed in a society that fails."

4.4.6 Fraværet av IHR

¹²⁷ <http://www.responsiblebusiness.no/om-oss/>

¹²⁸ OECD (2011), *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*, OECD Publishing, s. 3-4.

En annen utfordring er fraværet av IHR i internasjonale initiativer. Mange selskaper opererer i konfliktområder, og i tillegg til områder som anti-korrupsjon, arbeidstakerrettigheter, og naturlig nok menneskerettigheter, er det viktig å ha et bevisst forhold til IHR, blant annet av hensyn til den nære sammenhengen med de sivile menneskerettighetene. Selskaper har et rettslig ansvar dersom de bryter, eller medvirker til å bryte internasjonale humanitærrett. Jeg mener IHR derfor bør komme på agendaen til de frivillige internasjonale initiativene, der det har en naturlig plass.

5 Et område i utvikling

5.1 Praktiske utfordringer

Som rammer foretaksstraffen i norsk rett svært bredt, og handlingene som har vært drøftet i oppgaven, er omfattet av norske straffebud. Det er da ikke tvil om at det er straffbart for norske selskaper å begå eller medvirke til krigsforbrytelser eller menneskerettighetsbrudd i sitt virke der de opererer i konfliktsoner. Det er dermed andre årsaker enn manglende lovverk som gjør at ikke norske selskaper straffes for overtredelser.

En utfordring knyttet til oppgavens problemstilling, er at denne type saker i liten grad etterforskes. For at det skal skapes bevisstgjøring hos aktørene og en presedens om hvilke plikter som eksisterer, må faktiske og praktiske saker som berører problemstillingen frem i lyset. At det eksisterer et lovverk er avgjørende, men dette må også praktiseres og følges opp. Jeg mener dette er særlig viktig fordi det ser ut til å være liten bevissthet om hvilke plikter man som selskap har når man opererer i konfliktsoner, også overfor sine samarbeidspartnere. Etterforskning av konkrete saker vil skape et økt fokus og dermed kunnskapsutvikling på området. Dette kommer jeg tilbake til under Aker Kværner-saken i punkt 5.2.

I punkt 5.1.1 presenteres en sak fra USA, som omhandler problemstillingen om et selskap kan idømmes straff for brudd på IHR og sivile menneskerettigheter. Saken viser utfordringer som kan oppstå under behandlingen av en domstol. Selv om norsk juss vil reise andre problemstillinger enn denne saken fra USA, er den interessant for oppgavens problemstilling. Sakens faktum viser hvilke utfordringer man også i Norge kan møte på ved etterforskning og behandling av denne type forhold.

5.1.1 Eksempel: Chiquita bananer

Saken mot Chiquita bananer¹²⁹ har gått for retten i USA. Søksmålene oppstod i etterkant av at Chiquita i mars 2007 innrømmet å ha foretatt utbetalinger til den paramilitære gruppen AUC (Autodefensas Unidas de Colombia) i tidsrommet 1997-2004. Selskapet inngikk forlik med den amerikanske stat, og betalte en bot på 25 millioner dollar. I juli 2007 stevnet en gruppe colombianere Chiquita for en føderal domstol i USA, på grunnlag av Alien Tort Claims

¹²⁹ Chiquita Brands International Inc.

Act¹³⁰. Saksøkerne var familiemedlemmer av banarbeidere, politiske aktivister, fagforeningsfolk og andre de paramilitære gruppene var ute etter i perioden 1990 til 2004. Saksøkerne anførte at pengene Chiquita betalte colombianske paramilitære grupper i denne perioden, innebar at selskapet medvirket til drap, tortur, forsvinninger, forbrytelser mot menneskeheten og krigsforbrytelser begått i Chiquitas bananregion i Colombia. Familiemedlemmer av andre ofre gikk også til søksmål på samme grunnlag, og i 2008 ble de fire pågående sakene forent til felles behandling. Etter at saken om betalingene til AUC ble forliket mellom Chiquita og den amerikanske stat, innrømmet Chiquita å også ha betalt geriljagruppen FARC (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo). På bakgrunn av innrømmelsen stevnet familiene til fem misjonærer Chiquita i 2008. Misjonærene var påstått brutalt drept av FARC. Saksøkerne anførte at Chiquitas betalinger innebar støtte til terrorhandlinger som medførte tap av liv for de fem misjonærene. I 2010 ble enkelte krav stående, og andre avfeid. I 2011 ble to nye søksmål mot Chiquita inngitt, på vegne av familiene til 931 personer påstått drept av FARC og AUC mellom 1990 og 2004. Chiquita har hevdet de kun betalte ”beskyttelsespenger”, og aldri fikk noen tjenester igjen for betalingene. Det synes å stride mot hva som fremgår av dokumenter innhentet av det amerikanske justisdepartementet, og publisert av en forskergruppe. I mai 2011 ble alle søksmålene konsolidert, til ett søksmål med påstander om over 4000 drap på colombianske borgere. I 2012 fastslo dommeren at retten kunne ta i betraktning saksøkernes rettslige anførsler basert på colombiansk rett. Chiquita anket avgjørelsen, og i juli 2014 avgjorde 11. Circuit Court of Appeals at retten ikke har jurisdiksjon til å høre saken. Saksøkerne anket avgjørelsen i august.¹³¹

Denne saken er illustrerende for utfordringen jurisdiksjon kan innebære for å forfølge et selskap for deres rolle ved krigsforbrytelser eller brudd på menneskerettigheter. Basert på betalingene Chiquita gjorde til AUC og FARC har det versert flere saker for domstolene i USA i 7 år (foreløpig), med diverse anmodninger om avvisning, og anker. Saken viser kompleksiteten av multinasjonale selskaper, internasjonale regelverk, og hvordan dette flyter

¹³⁰ Alien Tort Claims Act (ACTA) eller Alien Tort Statute (ATS) viser til den amerikanske grunnloven (U.S.C) av 1789 § 1350. Den gir amerikanske Federal Courts jurisdiksjon i ”any civil action by an alien for a tort only, committed in violation of the law of nations or a treaty of the United States”. Siden 1980 (saken *Filártiga v. Peña-Irala*, 630 F.2d 876 (2d Cir. 1980)) er ACTA tolket å være rettslig grunnlag utenlandske statsborgere kan påberope seg for brudd på internasjonal rett utenfor USA, såfremt prosessen går i statene. ACTA kan påberopes ved søksmål mot både fysiske og juridiske personer, men ikke mot myndigheter.

<https://www.globalpolicy.org/international-justice/alien-tort-claims-act-6-30.html> og

http://www.law.cornell.edu/wex/alien_tort_statute

¹³¹ <http://business-humanrights.org/en/chiquita-lawsuits-re-colombia>

– eller ikke flyter – på tvers av landegrensene. Chiquita er et amerikansk selskap, med virksomhet blant annet i Colombia. De påståtte overgrepene fant sted i Colombia, men selskapet er registrert og har sitt hovedkvarter i USA. Amerikanske myndigheter har i sitt forsøk på å avhjelpe situasjonen med selskaper med en fot i ulike land, og selskapers funksjon vedrørende menneskerettighetsbrudd og brudd på andre internasjonale regelverk, vedtatt Alien Tort Claims Act. Noen av anklagene i denne saken retter seg imidlertid mot brudd på colombiansk rett. Forholdet kompliseres ytterligere: kan en amerikansk rett dømme i spørsmålet om brudd på colombiansk rett? Det foreløpige svaret fra juli 2014 er nei. Retten der uretten ble begått kan ikke legges til grunn. Internasjonale konvensjoner ikke kan benyttes som rettsgrunnlag, da de forplikter stater og ikke juridiske eller fysiske personer. Det blir da vanskelig å skulle holde et selskap ansvarlig for brudd på disse grunnleggende rettighetene, som ikke kjenner grenser slik rettssystemene gjør ved jurisdiksjonsreglene.

5.2 Aker Kværner-saken

Statsadvokatens henleggelse av anmeldelsen mot AKs tilknytning til Guantánamo er den eneste saken som berører oppgavens problemstilling som har vært oppe i Norge. Til tross for at saken ikke gikk for retten, er den likevel av stor interesse da den viser hvordan tematikken og spørsmålene som oppstår i praksis kan angripes.

Innledningsvis fastslår statsadvokaten at ”alvorlighetsgraden i det pretenderte forhold” taler for at etterforskning må åpnes. Videre påpekes det at før etterforskning åpnes, må det vurderes hvorvidt etterforskningsressursene som kreves for at saken skal opplyses fullstendig kan forsvares ut i fra muligheten til å nå frem med etterforskningen.¹³² Dette fremstår som et viktig moment i beslutningen om henleggelse. Det legges ikke skjul på (”det er ingen tvil om”) at etterforskning vil innebære bortprioritering av andre saker – som konkrete mistenkte for folkemord. Statsadvokaten anser det ikke som en ”forsvarlig prioritering” av midler å etterforske AK.¹³³ Disse uttalelsene er interessante, for det første fordi det fastslås at sakens natur i seg selv tilsier at forholdet bør etterforskes, noe som tyder på at det er et generelt behov for at denne type kriminalitet etterforskes. Videre er det av interesse at statsadvokaten ikke legger skjul på at økonomiske forhold går foran behovet for etterforskning: etterforskningen vil være kostbar, og kan ikke prioriteres. At det ikke er jussen i forholdet

¹³² Henleggelsen, s. 1, punkt 1.

¹³³ Henleggelsen, s. 1, punkt 1.

som anses avgjørende for hvorvidt saken etterforskes vitner om at henleggelsen ikke svekker nødvendigheten av etterforskning både på området generelt, og av den konkrete saken. Statsadvokaten viser til at etterforskningen vil by på utfordringer.¹³⁴ Dette vitner om at selskapers ansvar for brudd på IHR og sivile menneskerettigheter i væpnet konflikt, først og fremst er et håndhevingsproblem og ikke et lovgivningsproblem. Henleggelsen kan også tyde på en manglende etterforskningsvilje, da det påpekes at det er helt usannsynlig å få utlevert dokumentasjon fra KPSI i USA.¹³⁵ Begrenset tilgang til informasjon i saken vil klart komplisere etterforskningen.

Som ”avgjørende” for avgjørelsen om henleggelse fremheves usikkerheten i hvorvidt AK vil kunne rammes etter reglene om foretaksstraff, og hvorvidt ansatte i datterselskapet kan sies å ha medvirket til straffbare forhold på Guantánamo.¹³⁶ Dette må ses i sammenheng med at en etterforskning vil være utfordrende og dyr – resultatet av en rettssak kan ikke fastslås før en etterforskning er foretatt.

For at AK skal ha et strafferettslig ansvar forutsettes det at det foreligger en straffbar primærforbrytelse, og videre at datterselskapet KPSI har begått straffbar medvirkning til denne. Deretter må AK selv anses å ha medvirket til forbrytelsen gjennom sitt eierskap av KPSI, det må kunne fastslås at representanter fra KPSI også må anses å ha handlet ”på vegne av” AK, jf. kapittel 2. For KPSI sitt ansvar er det vurdert fire ulike forhold: integritetskrenkelser og frihetsberøvelse ved bistand til bygging av fengselsanlegget, service- og vedlikeholdsfunksjoner for anstalten, og bruken av lys som middel til legemskrenkelse/tortur. Disse vurderingene er illustrerende for hvilke aktiviteter som kan ansvarliggjøre et selskap ved spørsmål om brudd på sivile menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett.

Etter mitt syn tilsier de faktiske forhold at saken burde gått til behandling for retten. En rettsliggjøring, og klarlegging av ansvaret fremstår som nødvendig. Utfallet av en rettssak kan aldri gis på forhånd, men saksgangen ville i seg selv kunne gitt en preventiv effekt ved fokuset på problemstillingen.

Er henleggelsen representativ for dagens rettstilstand? Henleggelsen er 7 år gammel. Siden den gang har ingen lignende sak kommet opp på noe nivå i norsk rettssystem. Det er mye

¹³⁴ Henleggelsen, s. 1, punkt 1.

¹³⁵ Henleggelsen, s. 13, punkt 6.

¹³⁶ Henleggelsen, s. 2, punkt 1.

utvikling på området, og en klar rettsstilstand er vanskelig å etablere, uten praksis. En sak for domstolene med spørsmål om idømmelse av foretaksstraff for menneskerettighetsbrudd og brudd på IHR vil gi en redegjørelse det er behov for.

6 Avslutning

6.1 Hensiktsmessigheten av bruk av foretaksstraff

Foretaksstraff er i dag ikke anvendt på forbrytelser som konstituerer brudd på sivile menneskerettigheter eller internasjonal humanitærrett i væpnet konflikt, og det vil være aktuelt å se på hensiktsmessigheten av å anvende foretaksstraff på denne type lovbrudd. Foretaksstraffen er relativt ny, og den er foreløpig ikke hyppig anvendt: Høyesterett har i 75 straffesaker referert til § 48 a. Det er ikke unaturlig at det kan ta noe tid før nye straffebestemmelser får utbredt anvendelse. Foretaksstraff brukes, og at den ikke brukes hyppig kan etter min mening ikke holdes mot instituttet, da det vil falle på sin egen urimelighet.

Fordi foretaksstraff er straff, kreves det en legitimering av instituttet. En del av legitimeringen er at straffen må anses hensiktsmessig. Det innebærer at foretaksstraffen må være egnet til å styrke straffebudets preventive effekt, at den er nødvendig, og at fordelene oppveier ulempene.¹³⁷

Mot foretaksstraffens hensiktsmessighet kan anføres generelle mulige bieffekter. En fare er at instituttet virker for effektivt, såkalt ”overdeterrence”, ved at det brukes uforholdsmessig store ressurser på tilsyn og kontroll. De samfunnsøkonomiske effektene vil være ugunstige. En annen mulig konsekvens er ”spill-over” effekten, der straffen i for stor grad vil ramme andre i tilknytning til foretaket, under forutsetningen om at straffen er høy for å ha en preventiv effekt.¹³⁸

I Rt. 2013 s. 1025 uttalte høyesterett i (33) at det avgjørende for hva som er foretaksstraffens kjerneområde, ”må være hvorvidt slik straff kan være særlig egnet i kriminalitetsbekjempelsen på det aktuelle området”. Korrupsjon ble ansett å være i reguleringens kjerneområde, på bakgrunn av at det er en forbrytelse av sterk samfunnsskadelig karakter, som gir grunnlag for annen kriminalitet. Videre fremgår det at ”hovedbegrunnelsen for foretaksstraff er å styrke straffebudenes preventive effekt ved at ”ansvarspulverisering” unngås og foretakene får et incitament til å hindre at lovbrudd blir

¹³⁷ Høivik (2012) s. 83.

¹³⁸ Høivik (2012) s. 97.

begått”. Det påpekes videre at hva gjelder denne saken gjør de allmennpreventive hensyn seg ualminnelig sterkt gjeldende.¹³⁹ Flere av de samme hensynene kan gjøres gjeldende for brudd på IHR og sivile menneskerettigheter som for korrupsjon: de er alle av sterk samfunnsskadelig art. Videre vil signaleffekten måtte antas stor, og det allmennpreventive hensyn er således ivaretatt.

6.2 Konklusjon

Oppgaven har fokusert på reglene om foretaksstraff og når de kan være rettslig grunnlag for å holde selskaper ansvarlig for brudd på sivile menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett. Foretaksstraffen har et vidt anvendelsesområde. Reglene kan ramme brudd på norske straffebestemmelser om sivile menneskerettigheter og IHR. Foretaksstraffen har her et uforløst potensiale. Ulike utfordringer knyttet til områder som etterforskning, ansvarskonstruksjoner og jurisdiksjon, er forhold som må adresseres. Gjennomføring av risikovurderinger kan sørge for at selskaper ikke begår brudd på sivile menneskerettigheter og IHR.

Bruk av foretaksstraff for brudd på sivile menneskerettigheter og internasjonal humanitærrett vil være både nyttig og hensiktsmessig. Anvendelse av reglene på slike forhold fremstår som nødvendig for å sikre regulering på området. Det eksisterer strafferettslige regler som rammer en voksende utfordring i den globale verden. Reglene bør brukes slik at ikke grunnleggende rettigheter misbrukes uten konsekvenser.

¹³⁹ Rt. 2013 s. 1025 (33)-(35).

7 Litteraturliste

7.1 Lover

1814 Grunnloven: Kongeriket Norges Grunnlov.

Lov 17. Mai 1814.

1902 Straffeloven: Almindelig borgerlig Straffelov.

Lov 22. Mai 1902 nr. 10 om straff.

1987 Eksportkontrollloven: Lov om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v.

Lov 18. Desember 1987 nr. 93.

1997 Aksjeloven: Lov om aksjeselskaper.

Lov 13. Juni 1997 nr. 44.

1997 Allmennaksjeloven: Lov om allmennaksjeselskaper.

Lov 13. Juni 1997 nr. 45.

1998 Regnskapsloven: Lov om årsregnskap mv.

Lov 17. Juli 1998 nr. 56.

1999 Menneskerettsloven: Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (Menneskerettsloven).

Lov 21. Mai 1999 nr. 30.

2005 Straffeloven: Lov om straff.

Lov 20. Mai 2005 nr. 28.

7.2 Forarbeider

7.2.1 Norges offentlige utredninger:

NOU 1989: 11 *Straffansvar for foretak*

NOU 2008: 4 *Fra ord til handling, Bekjempelse av voldtekt krever handling*

7.2.2 Innstilling til Odelstinget:

Innst. O nr. 72 (2004-2005) *Innstilling fra justiskomiteen om lov om straff (straffeloven)*

7.2.3 Odelstingsproposisjoner:

Ot.prp. nr. 11 (1979-1980) *Om lov om vern mot forurensninger og om avfall (Forurensningsloven)*

Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) *Om lov om endringer i straffeloven m.m. (straffansvar for foretak)*

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) *Om lov om straff (Straffeloven)*

Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) *Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 mv. (skjerpene og formildende omstendigheter, folkemord, rikets selvstendighet, terrorhandlinger, ro, orden og sikkerhet, og offentlig myndighet)*

7.2.4 Proposisjon til Stortinget:

Prop.48 L (2012-2013) *Endringer i regnskapsloven og enkelte andre lover (rapportering om samfunnsansvar mv)*

7.3 Rettspraksis

7.3.1 Høyesterettspraksis

Rt. 1982 s. 645

Rt. 1989 s. 1004

Rt. 1993 s. 459

Rt. 1998 s. 652

Rt. 1999 s. 922

Rt. 1999 s. 1192

Rt. 2007 s. 785

Rt. 2007 s. 1684

Rt. 2008 s. 513

Rt. 2009 s. 1412

Rt. 2010 s. 1608

Rt. 2013 s. 1125

7.3.2 Internasjonal praksis

Greek case (1969) 12 YB 1 Council of Europe European Commission of Human Rights, The Greek Case. Denmark v. Greece A No. 3321/ 67, Norway vs. Greece A No. 3322/67, Sweden v. Greece A No. 3323/67, Netherlands v. Greece A No. 3344/67.

Krnojelac-saken ICTY, Prosecutor v. Milorad Krnojelac, 15. March 2002, Case No.: IT-97-25.

Labita vs. Italia EMD, Case of Labita vs. Italy, 6. April 2000, Application no. 26772/95.

7.4 Konvensjoner

EMK	Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK). Europarådets konvensjon 4. november 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (som endret ved ellefte protokoll 11. mai 1994 og fjortende protokoll 13. mai 2004.
Genèvekonvensjonene	Les Conventions de Genève et leur protocoles additionnels: ”I Convention de Genève Pour l’amélioration du sort des blessés et des malades dans les forces armées en campagne, du 12. Août 1949 (révision et développement de la Convention de Genève de 1929) II Convention de Genève pour l’amélioration du sort des blessés, des malades et des naufragés des forces armées sur mer, du 12. Août 1949 (révision et développement de la Xe Convention de La Haye de 1907) III Convention de Genève relative au traitement des prisonniers de guerre, du 12. Août 1949 (révision et développement de la Convention de Genève de 1929) IV Convention de Genève relative à la protection des personnes civiles en temps de guerre, du 12 Août 1949 (complète la IIe Convention de La Haye de 1899 et la IVe de 1907)” Protocole additionnel aux Conventions de Genève du 12 août 1949 relatif à la protection des victimes des conflits armés internationaux (Protocole I), 8 juin 1977.

Protocole additionnel aux Conventions de Genève du 12 août 1949 relatif à la protection des victimes des conflits armés non internationaux (Protocole II), 8 juin 1977.

Protocole additionnel aux Conventions de Genève du 12 août 1949 relatif à l'adoption d'un signe distinctif additionnel (Protocole III), 8 décembre 2005.

FNs torturkonvensjon	Konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff, ratifisert 9. Juli 1986, ikrafttredelse 26. Juni 1987.
ICJ statuttene	Statute of the International Court of Justice (tilgjengelig på: http://www.icj-cij.org/documents/?p1=4&p2=2)
Wienkonvensjonen	Vienna Convention on the law of treaties (with annex). Concluded at Vienna on 23 May 1969.

7.5 Bøker

Etternavn, fornavn, utgivelsesår, *tittel*, utgave, utgivelsessted, forlag.

Andenæs, J. (2004)	Andenæs, Johs., ved Matningsdal, Magnus og Rieber-Moen, Georg Fredrik, 2004, <i>Alminnelig strafferett</i> , 5. Utgave, Oslo, Universitetsforlaget.
Andenæs, M. H. (2009)	Andenæs, Mads Henry, 2009, <i>Rettskildelære</i> , 2. Utgave, Oslo, M. H. Andenæs.
Arnesen, Stenvik (2009)	Arnesen, Finn, Stenvik, Are, 2009, <i>Internasjonalisering og juridisk metode, Særlig om EØS-rettens betydning i norsk rett</i> , Oslo, Universitetsforlaget.

- Eckhoff (2001)** Eckhoff, Torstein, ved Helgesen, Jan E., 2001, Rettskildelære, 5. Utgave, Oslo, Universitetsforlaget.
- Høivik (2012)** Høivik, Knut, 2012, *Foretaksstraff*, Latvia, Cappelen Damm Akademisk.
- ICRC, Henckaerts, Doswald-Beck (2005)** International Comitee of the Red Cross, Henckaerts, Jean-Marie, Doswald-Beck, Louise, 2005, *Costumary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*, Cambridge, University Press.
- ICRC, Melzer (2009)** International Comitee of the Red Cross, by legal adviser Melzer, Nils, 2009, *Interpretive guidance on the notion of direct participation in hostilities under international humanitarian law*, Genève, ICRC.
- Matningsdal, Bratholm (2003)** Matningsdal, Magnus, Bratholm, Anders (red), 2003, *Straffeloven Kommentartutgave, Første Del. Almindelige Bestemmelser*, 2. Utgave, Oslo, Universitetsforlaget.
- Anden Del*, Digital versjon av Straffeloven Kommentartutgave:
<http://dxp.kommentartutgaver.no/dxp/content/straffeloven> (Kontrollert tilgjengelig 08.12.14)
- Møse (2002)** Møse, Erik, 2002, *Menneskerettigheter*, Oslo, Cappelen Damm Akademisk.
- Nygaard (2004)** Nygaard, Nils, 2004, *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2. Utgave, Oslo, Universitetsforlaget.
- Ruud, Ulfstein (2006)** Ruud, Morten, Ulfstein, Geir, 2006, *Innføring i folkerett*, 3. Utgave, Oslo, Universitetsforlaget.

Aall (2011)

Aall, Jørgen, 2011, *Rettsstat og menneskerettigheter*, 3. Utgave, Bergen, Fagbokforlaget.

7.6 Andre publikasjoner

Henleggelse

Statsadvokatens henleggelse, NAST/07/010-H-03: Påtegningsark, ”Anmeldelse av Aker Kværner ASA. Guantánamo-saken”

Artikkel

Matningsdal, Magnus, *Straffansvar for foretak*, JV-1996-98

Retningslinjer

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *Guiding Principles on Business and Human Rights*, United Nations, New York and Geneva, 2011 (HR/PUB/11/04)

OECD (2011), *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en>

Rapport

icar by Mark Taylor, *Human Rights Due Diligence: The Role of the State 2013 Progress Report*

7.7 Internettressurser

<http://www.fn.no/Aktuelt/Nyheter/Nyhetsarkiv/OEkonomi-og-handel/FN-hjelper-naeringslivet> (Kontrollert tilgjengelig 08.12.14)

<https://www.icrc.org/en/mandate-and-mission> (Kontrollert tilgjengelig 08.12.14)

Genèvekonvensjonene, tilleggsprotkollene og deres kommentarer tilgjengelige elektronisk (engelsk): <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreaties1949.xsp> (Kontrollert tilgjengelig 08.12.14)

Kommentaren til Genèvekonvensjonene av 1949 fellesartikkel 2:

<https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?viewComments=LookUpCOMART&articleUNID=41229BA1D6F7E573C12563CD00519E4A> (Kontrollert tilgjengelig 08.10.14)

Aftenposten om Blackwater-saken:

<http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/Amerikanske-privatsoldater-domt-for-massakre-i-rundkjoring-7756202.html> (Kontrollert tilgjengelig 08.10.14)

<https://www.globalpolicy.org/international-justice/alien-tort-claims-act-6-30.html> (Kontrollert tilgjengelig 08.12.14)

http://www.law.cornell.edu/wex/alien_tort_statute (Kontrollert tilgjengelig 08.12.14)

ECOS rapporten Unpaid Debt: <http://business-humanrights.org/en/chiquita-lawsuits-re-colombia> (Kontrollert tilgjengelig 08.12.14)

Global Reporting Initiative: <https://www.globalreporting.org/information/about-gri/what-is-GRI/Pages/default.aspx> (Kontrollert tilgjengelig 08.12.14)

UN Global Compact sine nettsider: <https://www.unglobalcompact.org/index.html> (Kontrollert tilgjengelig 08.12.14):

<https://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/index.html> (Kontrollert tilgjengelig 08.12.14)

https://www.unglobalcompact.org/resources?commit=search&resource_search%5Btopic%5D%5Bprinciple_ids%5D%5B%5D=18 (Kontrollert tilgjengelig 08.12.14)

OECDs kontaktpunkt: <http://www.responsiblebusiness.no/om-oss/> (Kontrollert tilgjengelig 08.12.14)